

Η ΜΗΤΡΙΚΗ ΣΤΟΡΓΗ ΕΙΣ ΤΗΝ ΠΟΙΗΣΙΝ ΤΟΥ ΟΒΙΔΙΟΥ*

ΝΙΚΟΛΑΟΥ Ι. ΖΑΓΑΝΙΑΡΗ

Συγκινητική είναι η ιστορία της Δρυόπης, την οποίαν ο θάνατος ήρπασεν αϊφνιδίως, ἐν ᾧ ἐθήλαξε τὸ τέκνον αὐτῆς. Ἡ ποίησις καὶ ἐδῶ ἐξιδανικεύει τὴν φρικτὴν εἰκόνα τοῦ θανάτου διὰ τῆς μεταμορφώσεως. Ἡ λύπη βεβαίως δὲν εἶναι μικροτέρα διὰ τὸν χωρισμόν. Τὴν ἀπαλύνει ὅμως ἡ σκέψις ὅτι ἡ ζωὴ συνεχίζεται ὑπὸ ἄλλην ὑπόστασιν. Ἡ Δρυόπη ἦτο κόρη μονογενῆς τῇ ἐαυτῆς μητρὶ, *fuit unica matri* (Ον., *Met.* IX 329). Εἰς τὴν σκηνὴν τῆς μεταμορφώσεως εἰκονίζεται ὁ τραγικὸς πατὴρ πίνων τὸ πικρὸν ποτῆριον τοῦ θανάτου τῆς κόρης αὐτοῦ. Ἡ Δρυόπη μετὰ περισσῆς στοργῆς κρατεῖ τὸν υἱὸν εἰς τὴν ἀγκάλην καὶ τρέφει αὐτὸν διὰ τοῦ θερμοῦ αὐτῆς γάλακτος, τοῦ ρέοντος ἐκ τῶν ξειδώρων μαζῶν αὐτῆς. Τρυφερὸν σύμπλεγμα μητρικῆς ἀγάπης, τὸ ὁποῖον καθίσταται ἔτι συμπαθέστερον, ἂν ἀναλογισθῇ τις ὅτι ἡ νεαρὰ μήτηρ μετέβαινεν εἰς τὸ ἄλσος, ἵνα προσενέγκῃ στεφάνους εἰς τὰς νύμφας. Ἀλλ' αὐτὸ ἀκριβῶς τὸ γεγονὸς μαρτυροῦν εὐσέβειαν εἰς τὰς ἀγαπώσας αὐτὴν Ἀμαδρυάδας δημιουργεῖ ἐρωτηματικὰ διὰ τὴν σκληρὰν καὶ ἄδικον, κατ' ἄνθρωπον, τιμωρίαν αὐτῆς. Παρὰ τὴν λίμνην θαυμάσια ἄνθη ὕδροχαροῦς φυτοῦ ἐμμοῦντο τὴν λάμπιν τῆς πορφύρας τῆς Τύρου. Ἡ μήτηρ δρέπει δύο τρία, ἵνα προσενέγκῃ αὐτὰ πρὸς τέρψιν εἰς τὸ προσφιλὲς αὐτῆς τέκνον. Ἀλλ' ἐκεῖνη ἡ πορφύρα, ἥτις ἔστεφε τὸ ἄνθος τοῦ λωτοῦ, γίνεται σταγόνες αἵματος, ἐν ᾧ φρίσσουν ἐκ τοῦ ἄλγους οἱ κλάδοι. Ὑπὸ τὸ δένδρον ἐκεῖνο ἐκρύπτετο ἡ νύμφη Λωτίς, μεταμορφωθεῖσά ποτε εἰς τὸ ὁμώνυμον φυτόν, ἵνα ἀποφύγῃ τὴν αἰσχρὰν ἐπίθεσιν τοῦ

* Συνέχεια ἀπὸ τὸν τόμο 56 (2008-2009).

Πριάπου. Δὲν ἐγνώριζε τοῦτο ἡ τραγικὴ μήτηρ· ἠθέλησεν ἀπλῶς ὀλίγα ἄνθη νὰ συλλέξῃ διὰ τὸ ἄθῳον βρέφος τῆς, τὸ ὁποῖον ἐπέπρωτο νὰ αἰσθανθῇ τὸν αἰφνίδιον θάνατον τῆς μητρὸς αὐτοῦ. Καθὼς ἡ στοργικὴ μήτηρ ἐθήλαζεν αὐτὸ καὶ τὸ βρέφος ἔπινεν ἀπλήστως τὸ γάλα αὐτῆς, ἡσθάνθη αἴφνης τοὺς μαστοὺς τῆς μητρὸς νὰ σκληρύνωνται ἐκ τῆς παγερᾶς πνοῆς τοῦ θανάτου καὶ ἀποτόμως νὰ διακόπτεται ἡ ροὴ τοῦ γάλακτος.

Ἡ Δρυόπη ἀκολουθεῖ τὴν ὁδὸν τοῦ πεπρωμένου, τὸ ὁποῖον εἶχε σημαδεύσῃ αὐτὴν ἀπὸ μικρᾶς ἡλικίας, ὅτε ἀμέριμνος ἔπαιζεν εἰς τὸ δάσος μετὰ τῶν Ἀμαδρυάδων. Ἦδη μεταμορφοῦται εἰς νύμφην τοῦ δάσους καὶ τὸ ὥραϊον αὐτῆς σῶμα καλύπτεται βαθμηδὸν ὑπὸ τοῦ κορμοῦ καὶ τῶν φύλλων δένδρου. Μόνῃ ἡ κεφαλὴ παραμένει δι' ὀλίγας στιγμὰς εἰσέτι ἔξωθεν τοῦ θανασίμου κλοιοῦ. Ἡ Δρυόπη ἀπευθύνει τὸ ὕστατον χαῖρε εἰς τὸν σύζυγον, τὸν πατέρα, τὴν ἀδελφὴν. Κρατεῖ εἰσέτι τὸν μικρὸν αὐτῆς υἱὸν εἰς τὰς χεῖρας, αἵτινες, ἀλλοίμονον, ἔχουν μετασχηματισθῇ εἰς κλάδους. Διὰ τῆς ἀσθενοῦς αὐτῆς φωνῆς, ἥτις μόλις ἀκούεται ἀναμέσον τῶν φυλλοφόρων κλάδων, καλεῖ τοὺς οἰκείους αὐτῆς νὰ ἄρῳσι τὸν παῖδα ὑπὸ τῶν μητρικῶν κλώνων καὶ νὰ παραδώσωσιν αὐτὸν εἰς τὴν φροντίδα τῆς τροφοῦ. Ἐκείνῃ ἐν τοσοῦτῳ, δὲν θὰ παύῃ νὰ δεικνύῃ εἰς αὐτὸ ἀμέριστον τὴν στοργὴν τῆς καὶ ἀπὸ τὸν ἄλλον κόσμον, ὅταν θὰ φέρωσιν αὐτὸ νὰ πίνῃ συχνάκις τὸ γάλα ὑπὸ τὸ βαθύ μητρικὸν φύλλωμα καὶ ὅταν θὰ παῖξῃ ὑπὸ τὸ θαλερὸν δένδρον. Καὶ ὅταν θὰ μεγαλώσῃ καὶ θὰ δύναιται νὰ ὀμιλῇ, θὰ στοχάζεται σιωπηλὸς ὑπὸ τὸ δένδρον καὶ θὰ στέλλῃ τρυφερὸν χαιρετισμὸν εἰς τὴν μανούλα του καὶ μὲ τὴν θλιμμένην μελαγχολίαν τοῦ ὀρφανοῦ θὰ ψιθυρίζῃ: *latet hoc in stipite mater* (Met. IX 379).

Αὐτὰ ὁραματίζεται εἰς τὴν ἐπιθανάτιον αὐτῆς ἀγωνίαν ἡ μήτηρ, προσπαθοῦσα διὰ τῆς φαντασίας νὰ ἀναπλάσῃ τὸ μέλλον τοῦ τέκνου, τὸ ὁποῖον δὲν θὰ ἐπανέβλεπε πλέον, καθὼς τῆς τὸ ἐστέρει ὁ ἀποιχόμενος βίος. Καὶ διὰ μίαν στιγμὴν ἀναλογιζομένη τὴν τραγικὴν αὐτῆς μοῖραν αἰσθάνεται φρικίασιν εἰς τὴν σκέψιν μήπως καὶ ὁ μονογενὴς αὐτῆς υἱὸς εὗρεθῇ ποτὲ εἰς παρόμοιον κίνδυνον. Ἀφήνει ὑποθήκην εἰς τοὺς οἰκείους αὐτῆς νὰ μάθουν αὐτὸ νὰ ἀποφεύγῃ τὰς ἐλώδεις περιοχάς, νὰ μὴ κόπῃ ἄνθη καὶ κλῶνας, μήπως εὕρεσκειται εἰς στοιχειωμένον δάσος. Τὰ τελευταῖα λόγια τῆς μάνας, ποῦ φεύγει ἀπὸ τὸν μάταιον τοῦτον κόσμον, εἶναι λόγια διὰ τὸ τέκνον τῆς, τὸ

ὅποιον ποθεῖ, ἐν ᾧ ἤδη ἐγγίζει εἰς τὰ χεῖλη της τὸ πικρὸν τοῦ θανάτου ποτήριον, νὰ ἴδῃ εὐτυχές, ὑγιές καὶ εὐχαρι εἰς τὴν ζωὴν. Ἡ ἀγλὺς τοῦ θανάτου θαμβώνει τὸ φῶς τῶν ὀφθαλμῶν της καὶ ἐκείνη διὰ τῶν ὀφθαλμῶν τῆς ψυχῆς προσπαθεῖ νὰ προδράμῃ καὶ αὐτοῦ τοῦ πανδαμάτορος χρόνου καὶ νὰ ἴδῃ τὸ μέλλον τοῦ γλυκυτάτου τέκνου της. Ἀλλ' ἤδη, καθὼς ὁ σκληρὸς φλοιὸς τοῦ δένδρου ἀνέρχεται καὶ ἐτοιμάζεται νὰ καλύψῃ τὸ ὠραῖόν της πρόσωπον, ἀνταλλάσσει, ὅσον δύναται εἰσέτι, τὸν τελευταῖον ἀσπασμὸν μετὰ τῶν τριῶν προσώπων, τὰ ὅποια τοσοῦτον ἡγάπα καὶ τὰ ὅποια παρίστανται εἰς τὰς τελευταίας στιγμὰς αὐτῆς. Ὡς τελευταίαν ἐπιθανάτιον χάριν ζητεῖ νὰ ὑψώσουν ὀλίγον τὸν μικρὸν υἱὸν της, διὰ νὰ τὸν ἴδῃ δι' ὑστάτην φορὰν, *parumque attollite natum* (IX 387). Καὶ ἡ εἰκὼν αὕτη τοῦ ἀθώου νηπίου συνοδεύει τὴν ἀποιχομένην μητέρα εἰς τὴν γλοεράν, κατὰ κυριολεξίαν, κατοικίαν αὐτῆς.³⁵

Ἡ Δηιάνειρα, ἡ σύζυγος τοῦ Ἡρακλέους, ἀπερχομένη πρὸς τὸν θάνατον, δὲν παρασκευάζεται μετὰ τὸ ἀκούσιον ἔγκλημα, ὃ ἀπειργάσατο κατὰ τοῦ ἀνδρὸς αὐτῆς ὑπὸ τὸ κράτος τῆς ζηλοτυπίας, ἀποχαιρετᾷ νοερῶς τοὺς στενοὺς αὐτῆς συγγενεῖς. Εἶναι καὶ ἐδῶ, ὅπως καὶ εἰς τὴν προηγουμένην περίπτωσιν τῆς Δρυόπης, ἀδελφῆς σημειωτέον τῆς ἀντιζήλου αὐτῆς Ἰόλης, ὁ γέρον πατήρ, ἡ ἀδελφή, ὁ σύζυγος καὶ ὁ υἱός, ἐπὶ πλέον δὲ καὶ ὁ ἀπὼν ἐκ τῆς πατρίδος ἀδελφὸς αὐτῆς Τυδεύς. Ὁ ἀποχαιρετισμὸς *vale* ἐνέχει μίαν τραγικὴν εἰρωνείαν διὰ τὸν θνήσκοντα, ἂν μὴ καὶ θανόντα ἤδη, σύζυγον (*sed o possis!*) καὶ ἐπαναλαμβάνεται μετ' ἐμφάσεως διὰ τὸν υἱὸν αὐτῆς Ὑλλον, ὅστις ὑπὸ τόσον τραγικὰς περιστάσεις ἀποστερεῖται ἀμφοτέρων τῶν γονέων. *Et puer Hylle, vale* εἶναι τὸ ὕστατον χαῖρε τῆς μητρὸς, ἡ τελευταία εὐχὴ πρὸς τὸν υἱόν, πρὶν κατέλθῃ εἰς τὰ ζοφερὰ δώματα τοῦ Ἄδου.³⁶

Ὁ ποιητὴς περιγράφει μετ' ἰδιαιτέρας συγκινήσεως τὴν ἔξοδον τῆς μητρὸς ἐκ τοῦ κόσμου τούτου, καθ' ὅσον καὶ αὐτὸς ἐδοκίμασε τὴν ἄμετρον ταύτην πικρίαν, ὅτε ὠδήγει εἰς τὸ μῆμα τὴν προσφιλεῖ αὐτοῦ μητέρα. Ἄν ἄλλως ἠτύχησεν εἰς τὸν βίον, ὡς υἱὸς τοῦλάχι-

35. Ov., *Met.* IX 324-393, ed. V. Loers, p. 323-326, Fasti I 415-440, Ἀντωνίνου Λιβεράλι, *Μεταμορφώσεων Συναγωγὴ* XXXII, éd. M. Papathomopoulos, Paris, Les Belles Lettres, 1968, pp. 54-55, 142-143, P. Grimal, *Dict. Myth.*, pp. 129, 265, s.v. Dryopé, Lotis.

36. Ov., *Her.* IX 146-168, P. Grimal, *Dict. Myth.*, pp. 119, 202, 465, s.v. Déjanire, *Héraclès*, Tydée.

στον ὑπῆρξεν εὐτυχής, ἐφ' ὅσον οἱ γονεῖς αὐτοῦ ἔζησαν ἐπὶ μακρὰ ἔτη. Ὁ ἴδιος παρέχει τὴν πληροφορίαν ὅτι ὁ πατὴρ αὐτοῦ ἀπέθανεν εἰς ἡλικίαν ἐνενήκοντα ἐτῶν, *novemque addiderat lustris altera lustra novem* (Ov., Tr. IV 10, 77-78). Ἡ γράϊα μήτηρ ἠκολούθησε συντόμως τὸν σύντροφον τοῦ βίου αὐτῆς, ἀφ' οὗ ἤξιώθη νὰ δεχθῇ παρὰ τοῦ υἱοῦ τὰς ὑστάτας φροντίδας. Ἀμφότεροι ἔτρεφον βαθεῖαν ἀγάπην πρὸς τὸν υἱὸν αὐτῶν καὶ διὰ τοῦτο ἐκείνος καλοτυγχίνει καὶ ἐκείνους καὶ ἑαυτόν, διότι ἀπῆλθον τοῦ κόσμου τοῦτον εὐτυχεῖς, πρὶν ἰδῶσι τὴν πικρὰν τιμωρίαν τοῦ υἱοῦ αὐτῶν. Θὰ ἦτο ἀβάστακτον μαρτύριον διὰ τοὺς γέροντας γονεῖς νὰ βλέπουν τὸν υἱὸν αὐτῶν λαμβάνοντα τὴν πικρὰν ὁδὸν τῆς ἐξορίας. Ὁ φιλόστοργος υἱός, ὅστις τρέφει πρὸς τοὺς γονεῖς ἀνάλογον ἀγάπην, δὲν θέλει νὰ πικράνῃ οὔτε εἰς τὸν Ἄδην τὰς ἱερὰς σκιάς αὐτῶν καὶ παρέχει εἰς αὐτοὺς τὴν διαβεβαίωσιν ὅτι ἡ πλάνη καὶ οὐχὶ τὸ ἔγκλημα εἶναι τὸ αἴτιον τῆς ὀδυνηρᾶς ἐξορίας. Στίχοι, εἰς τοὺς ὁποίους διαφαίνεται ἡ βαθεῖα ἀγάπη καὶ ἡ λεπτότης τῶν συναισθημάτων τῆς οἰκογενείας τοῦ ποιητοῦ.³⁷

Εἶδομεν μετὰ πόσου λυρισμοῦ ἐκφράζει τὴν συγκίνησιν καὶ τὴν λύπην τῆς μητρὸς ἀποχωριζομένης τὸ τέκνον αὐτῆς. Ἀσυγκρίτως βαρυτέρα εἶναι ἡ θλίψις τῆς μητρὸς ἥτις στερεῖται τοῦ τέκνου αὐτῆς, ὅταν προώρως ἀρπάσῃ τοῦτο ὁ θάνατος. Ἀσφαλῶς ὁ Ὀβίδιος ἢ μᾶλλον οἱ γονεῖς αὐτοῦ ἦσαν εὐτυχέστεροι τῆς μητρὸς τοῦ Τιβούλλου, ἥτις ἐδοκίμασε τὸ πικρότατον ἄλγος νὰ ὀδηγήσῃ εἰς τὴν τελευταίαν κατοικίαν τὸν προσφιλέστατον αὐτῆς υἱόν. Μετὰ βαθυτάτης θλίψεως ὁ ποιητὴς τῶν Ἑρώτων θρηνεῖ τὸν θάνατον τοῦ ἐκλεκτοῦ φίλου καὶ συναδέλφου αὐτοῦ. Καλεῖ τὴν Ἑλεγεῖαν, τὴν ὁποῖαν προσωποποιεῖ, νὰ θρηνήσῃ ἔχουσα λελυμένην καὶ ἄτακτον τὴν κόμην εἰς ἔνδειξιν πένθους τὸν ὑπ' αὐτῆς ἐμπνευσθέντα ποιητὴν, ὅστις, φεῦ, ἄψυχον σῶμα φλέγεται ἐπὶ τῆς πυρᾶς, ἥτις κατεσθίει τὰς σάρκας αὐτοῦ.³⁸ Ἐξ ἀφορμῆς τοῦ προώρου θανάτου τοῦ Τιβούλλου ὁ ποιητὴς μνηνῆσκει τοῦ ἐπ' ἴσης προώρου θανάτου καὶ ἄλλων ὁμοτέχνων αὐτοῦ καὶ μάλιστα ἐκ θεῖου γένους καταγομένων. Οἱ μνημονευόμενοι ἐνταῦθα ποιηταὶ εἶναι ὁ Ὀρφεύς, υἱὸς τοῦ Ἀπόλλωνος καὶ τῆς Κασσιόπης καὶ ὁ Λίνος, υἱὸς τοῦ αὐτοῦ πατρὸς.³⁹ Καὶ ὅμως οὔτε οἱ θεῖοι γονεῖς τοῦ

37. Ov., *Tristia*, IV 10, 77-92, éd. J. André, Paris, Les Belles Lettres, 1968, p. 125-126.

38. Ov., *Amores*, III 9 (8).

39. Κατ' ἀκριβείαν ὁ Λίνος, ὁ υἱὸς τοῦ Ἀπόλλωνος, κατεσπαράχθη βρέφος ὑπὸ κυνῶν. Ὁ ποιητὴς καὶ μουσικός, συνώνυμος αὐτοῦ, ἦτο υἱὸς τοῦ Ἀμφιμάρου,

Ίσμαριόν Ὀρφῆως οὔτε ἡ θεία αὐτοῦ μολπή, διὰ τῆς ὁποίας ὑπέτασσε καὶ ἐξεθάμβου τὰ ἄγρια θηρία τοῦ δάσους, κατέστησαν ἱκανοὶ νὰ ἀνακόψουν τὴν μοιραίαν πορείαν τοῦ θανάτου:

Quid pater Ismario, quid mater profuit Orpheo?

*Carmine quid victas obstipuisse feras?*⁴⁰

Τὸ ἕτερον παράδειγμα εἶναι ὁ Λίνος, υἱὸς καὶ οὗτος τοῦ Ἀπόλλωνος. Βαρυαλγὴς ἐκ τοῦ θανάτου τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ ὁ θεὸς τῆς μουσικῆς εἰς τὸ βάθος τοῦ δάσους τῇ συνοδείᾳ τῆς λύρας ἦδε τὸν αἰλινον, θρηνηῶδες ᾄσμα ὀνομασθὲν ἐκ τῆς ἐπικλήσεως τοῦ τραγικοῦ υἱοῦ αὐτοῦ αἰ Λίνε.⁴¹

Ἐξόχως δραματικὴ εἶναι ἡ εἰκὼν τῆς δυστήνου μητρὸς τοῦ ποιητοῦ παρεχούσης ἐν τῇ τεθλιμμένῃ αὐτῆς στοργῇ τὰς ὑστάτας φροντίδας εἰς τὸν θανόντα υἱὸν αὐτῆς. Εἰς τὴν μητέρα ἔλαχεν ὁ θλιβερὸς κληρὸς νὰ κλείσῃ τοὺς ὕγρους ὀφθαλμοὺς τοῦ ἀποικομένου υἱοῦ αὐτῆς καὶ μετ' ὀλίγην ὥραν νὰ προσενέγκῃ τὰ τελευταῖα δῶρα εἰς τὴν τέφραν αὐτοῦ. Παραστάτις τῆς δυστυχοῦς μητρὸς εἰς τὸ βαρύτερον αὐτῆς

κατ' ἄλλους δὲ τοῦ Ἀπόλλωνος καὶ μιᾶς τῶν Μουσῶν, κατὰ τινες τῆς Οὐρανίας. Ov., *Am.* III 9,3 sq., Ibis 480, 573-576, éd. J. André, p. 24, 28, 48, 54, *Met.* X 1-105, XI 1-66, ed. V. Loers, p. 348-354, 389-393, Verg., *Buc.* IV 54-58, ed. A. Forbiger, pars I, pag. 77 et Servius ad 1., *Georg.* IV 454-527, ed. A. Forbiger, pars I, pag. 524-534, Hor., *Carmina* I 12, 5-12, Senecae, *Hercules Oetensis* 1031-1101, éd. L. Hermann, t. II, Paris, 1926, p. 173-176, M. T. Ciceronis, *De Natura deorum* III 18, 45, P. Papini Statii, *Thebais*, I 570 sq., VIII 59-60 et scholia ad 11., Hygini, *Fabulae* 14.161, *Astronomica* II 6-7, éd. André Le Boeuffe, Paris, Les Belles Lettres, 1983, p. 31-36, 159-160, *Scriptores rerum mythicarum Latini* I 76, II 44, ed. G. H. Bode, vol. I, p. 26, 90. Αἰσχύλου, *Ἀγαμέμνων* 1629 κ.έ., Εὐριπίδου, *Ἀλκιστис* 357 κ.έ., *Βάκχαι* 560 κ.έ., Πινδάρου, *Πυθ.* IV 177 (313), Θεοκρίτου, *Εἰδύλλια* XXIV 105-106, éd. Ph. -E. Legrand, p. 174, n.2, Καλλιμάχου, *Ἀποσπάσματα* 26-28, ed. C. A. Trypanis, London (1958) 1968 p. 24-29, Ἀπολλωνίου Ῥοδίου, *Ἀργοναυτικά* I 23-24 καὶ σχόλια, *Σχόλια εἰς Ὀρφῆως Ἀργοναυτικά* 76-77, *Περὶ Ὀμήρου καὶ Ἡσιόδου καὶ τοῦ γένους καὶ ἀγῶνος αὐτῶν* (Contest of Homer and Hesiod), ed. Evelyn-White, Loeb Classical Library, p. 570, Ἀπολλοδ., *Βιβλ.* I 3,2 (ed. J. G. Frazer, vol. I, p. 16-18), II 4, 9, *Διοδ.*, *Ιστ. Βιβλ.* III 67, 2, IV 25, 2-4, *Πανσ.*, I 43, 7-8, II 19, 8, VI 20, 18, IX 17, 7, 27, 2, 29, 6-9, 30, 4-12, Κλήμεντος Ἀλεξανδρῶς, *Προτρεπτικὸς* VII 63-64 P, Ἀλεξ. Παγκαβῆ, *Λεξικὸν Ἑλληνικῆς Ἀρχαιολογίας*, I 589-590, λ. Λίνος, P. Grimal, *Dict. Myth.*, p. 100, 105, 263-264, s. vv. *Coroebus*, *Crotopos*, *Linos*, *Orphée*.

40. Ov. *Am.* III 9, 21-22.

41. Ov., *Am.* III 9, 23-24, Ὀμ., Σ 570, *Αἰσχ.*, Ἀγ. 123, 138, 159, Σοφ., *Αἴας* 627, Εὐρ., *Φοῖν.* 1519, *Πανσ.* IX 29, 6-9, Ἀλ. Παγκαβῆ, *Λεξικὸν τῆς ἑλληνικῆς ἀρχαιολογίας*, τ. Α', σελ. 589-590, λ. Λίνος.

ἄλγος ἡ κόρη αὐτῆς, ἡ ἀδελφὴ τοῦ ποιητοῦ προσέρχεται εἰς τὴν νεκρικὴν πυρὰν ἔχουσα τετιμμένην καὶ ἄτακτον τὴν κόμην λόγῳ τῆς ἀδοκίτου συμφορᾶς.⁴²

Εἶναι ἄφατος ἡ ὁδύνη τῆς μητρὸς, εἰς τὴν ὁποίαν σκληρὰ καὶ ἀνηλεῆς μοῖρα ἐπιβάλλει νὰ ὀδηγήσῃ εἰς τὴν νεκρικὴν πυρὰν τὸ προσφιλὲς τέκνον αὐτῆς τὸ ἀρπασθὲν εἰς τρυφερὰν ἡλικίαν ὑπὸ τοῦ θανάτου. Ὁ ποιητὴς ἐκφράζει τὸ βαρύντατον ἄλγος, τὸν σπαραγμὸν τῶν σπλάγχχνων τῆς τραγικῆς μητρὸς, ὡς καὶ τὰς ἐξωτερικὰς ἐκδηλώσεις τοῦ πένθους, τὰς γνωστὰς ἐκ τὰς ἀρχαίας φιλολογίας καὶ τέχνης, ἥτοι τὴν λελυμένην καὶ ἀτημέλητον κόμην, ἀλλὰ καὶ μᾶλλον σπαραξικαρδίους σκηνάς, ὡς τῆς βαρυσταλίου μητρὸς τυπτοῦσης τὸ στήθος, τιλλοῦσης τὰς τρίχας τῆς κεφαλῆς καὶ ὀλοφυζούσης γοερῶς. Ὁ ποιητὴς λαμβάνει τὸν μέγιστον βαθμὸν τοῦ ἀνθρωπίνου πόνου, τὴν βαθεῖαν θλίψιν τῆς μητρὸς διὰ τὴν ἀπώλειαν τοῦ τέκνου αὐτῆς, διὰ νὰ παραβάλῃ πρὸς αὐτὴν τὴν βαθυτάτην πικρίαν καὶ ὁδύνην δύο τραγικῶν θυμάτων τοῦ ἔρωτος, τῆς περιφήμου ἐκ Λέσβου ποιητρίας Σαπφοῦς καὶ τῆς σεμνῆς καὶ ἐναρέτου Ρωμαίας δεσποίνης Λουκρητίας. Ἀμφοτέραι θρηνοῦν ἡ μὲν πρῶτη τὴν ἐγκατάλειψιν ὑπὸ τοῦ ἔραστοῦ, ἡ δὲ δευτέρη, πιστὴ καὶ ἐνάρετος σύζυγος, τὴν βάνανυσον προσβολὴν τῆς τιμῆς αὐτῆς ὑπὸ ἀκολάστου ἄρχοντος, ὡς θρηνεῖ ἡ μήτηρ ἡ συνοδεύουσα τὸ τέκνον αὐτῆς εἰς τὴν νεκρικὴν πυρὰν. Χαρακτηριστικὴ ἡ ὁμοίότης τῶν εἰκόνων καὶ τῶν στίχων διὰ τὰς δύο τραγικὰς γυναῖκας, αἵτινες ἐδοκίμασαν ἄφατον θλίψιν, τὴν ὁποίαν ὁ ποιητὴς δὲν διστάζει νὰ παραβάλῃ πρὸς τὴν ὀδυνηροτέραν στιγμὴν διὰ μίαν γυναῖκα, τὴν ἀπώλειαν τοῦ τέκνου αὐτῆς. Βιαιοτέρα ἡ σκηνὴ τῆς ὁδύνης διὰ τὴν πολὺπλαγκτον ἐκ Λέσβου ποιήτριαν, κατὰθλιψις μέχρι θανάτου διὰ τὴν βαναύσως καὶ ἀναιτίως ἀτιμασθεῖσαν ἀφαντάστου ἀρετῆς Ρωμαίαν δέσποιναν.

*Postquam se dolor invenit, nec pectora plangi
nec puduit scissis exululare comis,
non aliter quam si nati pia mater adempti
portet ad exstructos corpus inane rogos.*⁴³

42. Ov., *Am.* III 9,49-52.

43. Ov., *Her.* XV 113-116, A.-A. Maravelia, *Sappho's Poetry and ancient agyptian love poems: A field of comparative Interpretation*, 1, "Πρακτικὰ ΙΑ' Διεθνoῦς Συνεδρίου Κλασσικῶν Σπουδῶν. Καβάλα 24-30 Αὐγούστου 1999", τ. Α', Ἀθήναι, 2001, σελ. 533.

*...passis sedet illa capillis,
ut solet ad nati mater itura rogam.*⁴⁴

Δὲν εἶχε τὴν τραγικὴν τύχην νὰ ἀπολέσῃ τὴν θυγατέρα αὐτῆς ἡ ἀρχαία Σαπφώ. Ὑπενθυμίζει τοῦτο μετὰ χαίρεκακίας ὁ Χάραξος, ὁ ἄσωτος ἀδελφὸς αὐτῆς, διὰ νὰ ὑπαινιχθῇ ὅτι τὸ αἴτιον τῆς θλίψεως δὲν εἶναι ἀπηλλαγμένον ὀνειδίου:

*Utque pudenda mei videatur causa doloris:
“Quid dolet haec? certe filia vivit, ait”.⁴⁵*

Παρὰ ταῦτα ὁ ὕμνησας περιπαθῶς τὸν ἔρωτα καὶ τὰ πάθη αὐτοῦ, κατανοῶν τὸ βαρύτερον ἄλγος, τὸ ὁποῖον προκαλεῖ εἰς τὰ θύματα αὐτοῦ ὁ περωτὸς θεός, παραβάλλει καὶ αὐθις τοῦτο πρὸς τὸν πόνον τῆς μητρὸς θρηνοῦσης τὸ τέκνον αὐτῆς. Εἰκονίζει τὴν τεθλιμμένην ποιήτριαν, συμφώνως πρὸς τὴν μεταγενεστέραν παράδοσιν, νὰ περιπλανᾶται εἰς τὸ ἔρημον δάσος, τὸ ὁποῖο τοσάκις ὑπῆρξεν ὁ ἄφωνος μάρτυς τοῦ κρυφίου αὐτῆς ἔρωτος. Περίλυπος τὴν ψυχὴν περιφέρεται ἀνὰ τὴν τρυφερὰν γλῶσσην ὑπὸ τὴν δροσερὰν τῶν δένδρων σκιάν. Πόσον ἔρημον φαίνεται τώρα! Καὶ οἱ καλλικέλαδοι περωτοὶ αἰοιοὶ ἔχουν σιγήσει καὶ οἱ κλάδοι τῶν δένδρων ἔρημοι φαίνεται ὥς νὰ θρηνοῦν μετὰ τῆς ἐγκαταλειφθείσης ὑπὸ τοῦ ἐραστοῦ αὐτῆς γυναικός. Μόνῃ ἀκούεται ἡ θρηνητικὴ φωνὴ τοῦ πτηνοῦ, τὸ ὁποῖον ὑπῆρξέ ποτε ἀπάνθρωπος μήτηρ, ἥτις διὰ νὰ ἐκδικηθῇ τὴν ἀπιστίαν καὶ τὸ ἔγκλημα τοῦ ἀνδρὸς αὐτῆς, δὲν ἐδίστασε νὰ φονεύσῃ καὶ δὴ ὑπὸ τὰς γνωστὰς τραγικὰς συνθήκας τὸν μονογενῆ αὐτῆς υἱόν. Ἦδη ἀπαλλαγείσα τῶν δεσμῶν τοῦ ἀνθρωπείου σώματος καὶ κοῦφη πρὸς τὸν ἀέρα ἀναπτᾶσα πικρῶς μεταμεληθεῖσα διὰ τὸ κακούργημα, ὑπὸ τὴν μορφὴν τῆς ἀηδόνης κινύρεται τὸν οἰκτρὸν Ἴτυν. Πρὸς τὸν γοερὸν κλαυθμηρισμὸν τῆς Δαυλιάδος ὄρνιθος παρομοιάζει ὁ ποιητὴς τὸν θρῆνον τῆς Σαπφούς:

*Sola virum non ulta pie maestissima mater
concinit Ismarium Daulias ales Ityn.
Ales Ityn, Sappho desertos cantat amores.*

44. Ov., *Fasti* II 813-814.

45. Ov., *Her.* XV 119-120, A.-A. Maravelia, *Sappho's Poetry and ancient egyptian love poems: A field of comparative Interpretation*, 1, “Πρακτικὰ ΙΑ΄ Διεθνοῦς Συνεδρίου Κλασσικῶν Σπουδῶν. Καβάλα 24-30 Αὐγούστου 1999”, τ. Α΄, Ἀθήναι 2001, σελ. 529, 533.

Εἰς τοὺς στίχους τούτους ὁ πόνος καὶ ἡ ἀπογοήτευσις τῆς τεθλιμμένης ποιητρίας εἶναι τόσον βαθεῖς, ὥστε παραβάλλονται πρὸς τὸν θρῆνον τῆς ἀηδόνος διὰ τὸν θανόντα νεοσσὸν αὐτῆς.⁴⁶

Τὴν εἰκόνα τοῦ πτηνοῦ θρηνοῦντος τὸ τέκνον αὐτοῦ ζωγραφεῖ ὁ Ὅμηρος εἰς τὴν Ὀδύσσειαν. Παρουσιάζει τὴν *χλωρηίδα* ἀηδόνα νὰ διαχέῃ ἀναμέσον τῶν θαλερῶν κλάδων τὴν γλυκεῖαν ἄμα καὶ μελαγχολικὴν φωνήν της, καθὼς κλαίει ἀπαρηγόρητος μὲν, ἀλλ' ἀνωφελῶς πλέον, τὸν ἀγαπητὸν αὐτῆς Ἴτυλον, ὃν ἐφόνευσεν ἐξ ἀμελείας, ἐκ θείας δίκης λαθοῦσα τοῦ φονικοῦ αὐτῆς στόχου.

Ὡς δ' ὅτε Πανδαρέου κούρη, χλωρῆς ἀηδών,
καλὸν αἰείδουσιν ἔαρος νέον ἵσταμένοιο,
δενδρέων ἐν πετάλοισι καθεζομένη πυκνοῖσιν,
ἥ τε θαμὰ τροπῶσα χέει πολυηχέα φωνήν,
παῖδ' ὀλοφυρομένη Ἴτυλον φίλον, ὃν ποτε χαλκῷ
κτεῖνε δι' ἀφραδίας, κοῦρον Ζήθοιο ἄνακτος.

Πρὸς τὴν δυστυχεῖ ἀηδόνα παρομοιάζει ἑαυτὴν ἡ τάλαινα καὶ καρτερικὴ Πηνελόπη, δεινὰ πάσχουσα διὰ τὴν ἀπουσίαν τοῦ προσφιλοῦς αὐτῆς συζύγου, τοῦ ἀφανοῦς καὶ ὡς ἀπολεσθέντος ἦδη θεωρουμένου. Κατὰ τὴν εὐστοχὸν παρατήρησιν τοῦ Εὐσταθίου ξενίζει μὲν ἡ παρομοίωσις, καθ' ὅσον ἡ Πηνελόπη πενθοῦσα τὴν ἀπώλειαν τοῦ ἀνδρὸς παραβάλλεται πρὸς τὴν θρηνοῦσαν τὸ τέκνον αὐτῆς ἀηδόνα, τὸ μέγεθος ὅμως τῆς θλίψεως εἰς ἀμφοτέρας τὰς περιπτώσεις ἁρμόζει εἰς τὴν ποιότητα τοῦ θρήνου, παρὰ τὴν διαφορὰν εἰς τὰ θρηνούμενα πρόσωπα.⁴⁷

Τὸ βαρύντατον ἄλγος διὰ τὴν ἀπώλειαν τῶν τέκνων διακρίνει καὶ τὸν περωτὸν κόσμον, ὅστις προσφέρει ὠραῖα παραδείγματα πρὸς σύγκρισιν, ὡς καὶ ἀνωτέρω εἶδομεν. Ὁ πόνος τῆς μητρὸς παρίσταται ἐναργῶς εἰς τὴν περιγραφὴν τοῦ ἀλληγορικοῦ σημείου, τὸ ὁποῖον εἶδον οἱ Ἀχαι-

46. Ον., *Her.* XV 153-155· cf. *Met.* VI 421-676, *Am.* III 12, 32, Ἑρρ. Σκάσση, *Ἐπὶ τῇ δισχιλιετηρίδι τοῦ Ὀβιδίου*, Πλάτων 10, 1958, 29, Ν. Zaganiaris, *Le mythe de Térée dans la littérature grecque et latine*, Πλάτων 25, 1973, 223-224, *Ἡ μυθολογικὴ παράδοσι στὴ ζωγραφικὴ τοῦ Φώτη Κόντογλου*, “*Φώτης Κόντογλου σημεῖον ἀντιλεγόμενον*”, σελ. 180-183, εἰκ. 3, Ν. Ζία, *Φώτης Κόντογλου*, σελ. 88, εἰκ. 231, 233, Μ. C. Álvarez- R. M. Iglesias, l.c., p. 50, n.30, Α. Α. Maravelia, *Sappho's Poetry and ancient Egyptian love Poetry: A field of comparative Interpretation*, l.c., p. 533.

47. Ὅμ., Ὀδ. τ (508 κ.έ.) 518-523 καὶ Εὐστάθιος ad l., Ν. Zaganiaris, *Le mythe de Térée dans la littérature grecque et latine*, l.c., p. 214-216, *Ἡ μυθολογικὴ παράδοσι στὴ ζωγραφικὴ τοῦ Φώτη Κόντογλου*, ἐνθ' ἀνωτ., σελ. 180-183, εἰκ. 3, Μ. C. Álvarez- R. M. Iglesias, l.c., p. 50, n. 30.

οὶ εἰς τὴν Αὐλῖδα κατὰ τὴν ὥραν τῆς θυσίας, τοῦ ὄφεως συλλαμβάνον-
τος καὶ μετὰ βουλμίας καταβροχθίζοντος ἐννέα νεοσσοὺς μετὰ τῆς
μητρὸς αὐτῶν. Εἰς τὸν στίχον: ...*matrem circum sua damna volentem*
κρύπτεται ὅλη ἡ ὁδὺν τῆς δυστήνου μητρὸς τῆς κύκλω ἱπταμένης περὶ
τὴν κενὴν φωλεάν, πρὶν ἀρπασθῇ καὶ αὕτη ὑπὸ τοῦ ἀδερφάγου δράκον-
τος καὶ συμερισηθῇ τὴν τύχην τῶν τέκνων αὐτῆς.⁴⁸

Ὁ πόνος τῆς Δήμητρος οἰκτρῶς γωώσης διὰ τὴν ἀπώλειαν τῆς
φιλάτης Κόρης, ἣν μάτην ἀναζητεῖ περιπλανωμένη, παρομοιάζεται
πρὸς τὸν οἰκτρὸν ἔλεγον τοῦ πτηνοῦ διὰ τὸν τραγικῶς ἀπολεσθέντα
Ίτυν:

*quacumque ingreditur, miseris loca cuncta querellis
implet, ut amissum cum gemit ales Ityn.*⁴⁹

Προσφιλὲς θέμα τῆς ἀρχαίας λογοτεχνίας καὶ καλλιτεχνίας εἶναι ἡ
εἰκὼν τῆς Δήμητρος κρατούσης ἀνημμένας δάδας καὶ περιερχομένης
τὴν οἰκουμένην, ἵνα ἀνεύρῃ τὴν ἀπολεσθεῖσαν θυγατέρα. Ὁ ποιητὴς
ἡμῶν διεξοδικῶς ἀναπτύσσει τὸ θέμα τόσον εἰς τὰς *Μεταμορφώσεις*
ὅσον καὶ εἰς τοὺς *Fastos*. Ὁ μῦθος τῆς ἀρπαγῆς τῆς Κόρης ὑπὸ τοῦ
Πλούτωνος καὶ αἱ περιπλανήσεις τῆς Δήμητρος πρὸς ἀνεύρεσιν
αὐτῆς διεξοδικῶς ἀναπτύσσονται εἰς τὸν ὁμηρικὸν *Ύμνον εἰς Δήμη-
τρα*, πρὸς τὸν ὁποῖον ἡ ἀφήγησις τοῦ Ὀβιδίου παρουσιάζει ἱκανὴν
ὁμοιότητα, ἀλλὰ καὶ ὠρισμένας διαφοράς. Δὲν ἀπέφυγε τὴν κοινὴν
μοῖραν πολλῶν μητέρων, θεά περ οὕσα ἡ Ceres. Ὁ μῦθος μόνον
ἠπάλυνέ πως τὴν τραγικὴν εἰκόνα τῆς φθορᾶς τοῦ θανάτου διὰ τῆς
ἀρπαγῆς τῆς Περσεφόνης ὑπὸ τοῦ Πλούτωνος, ὅστις ζῶσαν ἀπήγα-
γεν αὐτὴν εἰς τοὺς ζοφεροὺς κευθμῶνας τοῦ Ἄδου. Ἐντεῦθεν τὸ κε-
λαινὸν πένθος τῆς δυστυχοῦς μητρὸς. Περιέρχεται κατ' ἀρχὰς τὴν
εὐφορον νῆσον ἀναζητοῦσα τὴν ἀπολεσθεῖσαν κόρην.⁵⁰ Ἡ τρυφερὰ

48. Ov., *Met.* XII 11 κ.έ., ἰδίᾳ στ. 16, ed. V. Loers, p. 437, Ὁμ. *Ἰλ.* B. 299-332. A. Severyns, *Les dieux d' Homère*, p. 57, 81, 86.

49. Ov., *F.* IV 481-482, ed. J. G. Frazer, London, 1959, 224-225, N. Zaganariis, *Le mythe de Térée dans la littérature grecque et latine*, l.c., p. 224, M. C. Álvarez- R. M. Iglesias, l.c., p. 50, n.30.

50. Ἡσιόδου, *Θεογονία* 912-914, Ὀμήρου, *Ὀδύσσεια* κ 490-491, λ 216-218, *Ύμνος εἰς Δήμητρα* passim, Διοδ. Σικ., V 6, Ἀπολλοδ., *Βιβλ.* I 5, M. Tulli Ciceronis, *In Verrem*, IV 106-108, Ov., *Fasti* IV 419-620, *Met.* V 341-571, S. Viarre, *L' image et la pensée dans les Métamorphoses d' Ovide*, p. 268-269, A. Severyns, *Les dieux d' Homère*, pp. 9, 11, N. I. Ζαγανιάρη, Ὁ μῦθος τοῦ Ἀλφειοῦ καὶ τῆς Ἀρεθούσης, *Ἑπετηρὶς Ἑταιρείας Ἑλληνικῶν Μελετῶν*, 3, 1984, 255, 257.

ἀγάπη μητρὸς καὶ θυγατρὸς παρίσταται εἰς τὰς κραυγὰς ἀπογνώσεως, ἃς ἐκατέρω ἐκβάλλει, ἡ μὲν καλοῦσα εἰς βοήθειαν τὴν προσφιλεῖ αὐτῆς μητέρα, ἡ δὲ μετ' ἀγωνίας καλοῦσα τὴν κόρην, χωρὶς ὅμως νὰ δύναται νὰ ἀκούῃ ἢ μία τὴν ἄλλην. Καὶ ἐνταῦθα ἐγκτεται τὸ τραγικὸν στοιχεῖον τοῦ ἄνευ ἀνταποκρίσεως μακρόθεν διεξαγομένου διαλόγου μεταξὺ τῶν δύο ἀμοιβαίως ἀγαπωμένων προσώπων διὰ τῆς τρυφερωτέρας καὶ ἱερωτέρας ἀγάπης. Παγερὰ σιγὴ διαδέχεται τὰς ἐκατέρωθεν ἐκπεμπομένας κραυγὰς:

*Sed neque Persephone Cererem nec filia matrem
audit, et alternis nomen utrumque perit.*⁵¹

Ἡ παράδοσις ἀναφέρει ὅτι ἡ Δημήτηρ ἔλαβε δύο δᾶδας ἐκ πεύκης, ἀνῆψεν αὐτὰς ἐκ τῶν φλογῶν τοῦ κρατῆρος τῆς Αἴτνης καὶ φέρουσα ἀνὰ χεῖρας ταύτας περιῆγε κατ' ἀρχὰς μὲν τὴν Σικελίαν, εἶτα δὲ τὴν Ἑλλάδα καὶ τὸν κόσμον ὅλον ἀπ' ἄκρου οὐρανοῦ ἕως ἄκρου μετὰ πόνου ἀναζητοῦσα τὴν θυγατέρα αὐτῆς. Ἡ τέχνη παρέστησε τὴν θεὰν εἰς αὐτὴν τὴν στάσιν καὶ τὰ καλλιτεχνικὰ μνημεῖα ἐπικυροῦν δι' ἄλλην μίαν φορὰν τὴν γραπτὴν παράδοσιν. Ἑλληνικὰ καὶ ρωμαϊκὰ νομίσματα παριστάνουν τὴν Δήμητρα φέρουσαν ἀνημμένας δᾶδας περὶ ἢ ἐφ' ἄρματος συρομένου ὑπὸ δρακόντων, ἔστιν ὅτε καὶ ὑφ' ἵππων, νὰ πορεύεται πρὸς ἀναζήτησιν τῆς θυγατρὸς. Ἐν νόμισμα τῆς Κυζίκου ἐξ ὀρειχάλκου εἰκονίζει τὴν θεὰν περὶ φέρουσαν ἀνημμένας λαμπάδας ἐν πορείᾳ, ὡς φαίνεται ἐκ τῆς κινήσεως τῶν ποδῶν καὶ ἐκ τῶν ἀνεμιζομένων πτυχῶν τοῦ ἱματίου. Ἐτερον ἀργυροῦν νόμισμα ἐξ Henna τοῦ Ε' αἰῶνος π.Χ. φέρει ἐπὶ τῆς μιᾶς ὀψεως τὴν θεὰν κρατοῦσαν τὰς ἀνημμένας δᾶδας καὶ ὀχουμένην ἐφ' ἄρματος ἵππων, ἐπὶ δὲ τῆς ἐτέρας ὀρθίαν παρὰ τὸ φρέαρ τῆς Ἑλενσίνο. Ἡ παράστασις αὕτη τοῦ νομίσματος τῆς Henna παρουσιάζει ὁμοιότητα πρὸς ἀττικὸν ἀνάγλυφον εἰκονίζον τὴν θεὰν εἰς παρομοίαν στάσιν. Ὁ πόνος τῆς μητρὸς διὰ τὴν στέρησιν τῆς θυγατρὸς ἀποτυπώται εἰς τὸ περίφημον ἄγαλμα τῆς θεᾶς, τὸ ὁποῖον εὐρέθη εἰς Κνίδον. Ἡ Δημήτηρ κάθηται ἐπὶ θρόνου περιβεβλημένη δι' εὐρυχώρου ἱματίου, τὸ ὁποῖον καλύπτει καὶ τὸ ὀπίσω μέρος τῆς κεφαλῆς. Ἡ γλυκύτες τοῦ προσώπου εἶναι ἀνάμικτος μετὰ τῆς ἐκφράσεως τῆς θλίψεως, καθὼς τὸ βλέμμα πλανᾶται μακρὰν, οἶονεὶ ἀναπολοῦν τὴν πικρὰν τῆς κόρης ἱστορίαν (εἰκ. 2). Κατάκοπος ἡ ἀγωνιώσα μήτηρ περιέρχεται τὰς χώρας πορευομένη ἀπὸ τῆς ἀνατολῆς μέχρι τῆς δύσεως τοῦ ἡλίου. Ἡ

51. Ov., F. IV 485-486, A. Severyns, *Les dieux d' Homère*, pp. 9, 11.

αἰφνιδία ἀπώλεια τῆς πεφιλημένης θυγατρὸς τῆς σαλεύει τὸν νοῦν καὶ τὴν κάμνει νὰ ὁμοιάζῃ πρὸς τὰς ἐκ Θράκης Μαινάδας μὲ τὴν λελυμένην καὶ ἄτακτον κόμην. Ὁ ποιητὴς ἀναφέρει λεπτομερῶς τὰς πόλεις καὶ κώμας τῆς Σικελίας, ἃς διήλθεν ἡ θεά, τὴν διάβασιν αὐτῆς διὰ τοῦ ὑπὸ τῶν ὄφεων συρομένου ἄρματος ὑπεράνω τῆς Ἀδριατικῆς θαλάσσης καὶ τὴν ἄφιξιν αὐτῆς εἰς Ἀττικὴν.⁵² Ὁ Πανσανίας ἀναφέρει ὅτι ἐκάθισε παρὰ τὸ φρέαρ τῆς Ἑλευσίνος, συμφώνως καὶ πρὸς τὰς ἀναγλύφους παραστάσεις. Συγκινεῖται ἡ *γρὰὶ εἰκασμένη θεά*, ὅταν ἡ νεαρὰ ἐπιχώριος κόρη, ἣτις συνήντησε ταύτην καθημένην, προσφωνῇ αὐτὴν τιμητικῶς *mater*. Δακρύουσα προσφωνεῖ τὸν γηραιὸν πατέρα τῆς κόρης εὐχομένη εἰς αὐτὸν νὰ ἔχῃ διὰ παντὸς ὅ,τι ἐκείνη ἀπώλεσεν:

Sospes eas semperque parens! mihi filia rapta est.

Heu, melior quanto sors tua sorte mea est!

Μετὰ πόσου πόνου προφέρει τὰς λέξεις αὐτὰς ἡ τεθλιμμένη μήτηρ ἐξαγγέλλουσα τὴν ἀρπαγὴν τῆς κόρης!⁵³

Μετὰ τὴν Ἑλευσίνα συνεχίζει ἀδιαλείπτως τὴν πορείαν. Ἐπιβαίνουσα τοῦ πτηνοῦ ἄρματος διέρχεται διὰ τῶν νεφελῶν ὑπεράνω τοῦ Πειραιῶς, τοῦ Σουνίου, τῶν Κυκλάδων, διέρχεται διὰ τοῦ Ἰονίου καὶ τοῦ Αἰγαίου πελάγους, φθάνει εἰς τὴν Μικρὰν Ἀσίαν, διαβαίνει τὸν Ἑλλήσποντον. Καὶ ἐκεῖθεν συνεχίζει τὰς περιπλανήσεις ἀνὰ τὴν ἑῴαν καὶ τὴν ἐσπέραν καὶ πρὸς βορρᾶν καὶ λίβα ἐρευνῶσα τὰ ἴχνη εἰς τὴν Ἰνδιάν, Ἀραβίαν, Λιβύην, Γαλατίαν καὶ πᾶσαν τὴν ὑπ' οὐρανόν.⁵⁴ Καὶ ὅτε οὐδὲν ἴχνος εὕρισκει ἐπὶ τῆς γῆς, ἡ πονεμένη μάνα δὲν ἀπελπίζεται· ἀνέρχεται εἰς τὸν οὐράνιον ἄξονα καὶ μὲ σπαραγμὸν ψυχῆς ἐρωτᾷ τὸν ἀστερισμὸν τῆς Ἀρκτοῦ νὰ τῆς ὑποδείξῃ ποῦ εἶναι ἡ κόρη τῆς:

*Persephonem natam miserae monstrate parenti!*⁵⁵

52. Ον., F. IV 467-506, Χρ. Τσουντα, ἐνθ' ἄνωτ., σελ. 412, εἰκ. 431, J. Bayet, "Les Cerialia". *Altération d' un culte latin par le mythe grec. Revue Belge de Philologie et d' Histoire*, 29, 1951, 26, R. Hamann, *Geschichte der Kunst von der Vorgeschichte bis zur Spätantike*, Berlin (1960), 690-691, Abb. 716, S. Viarre, l.c., 268-269, N. I. Ζαγανιάρη, Ὁ μῦθος τοῦ Ἀλφειοῦ καὶ τῆς Ἀρεθούσης, "Ἐπετηρὶς Ἑταιρείας Ἡλειακῶν Μελετῶν" 3, 1984, 255, 257.

53. Ον., F. IV 519-520, Ὁμ., Ὀδ. κ. 490-491, Πανσ., I 39, 1, A. Severyns, l.c., pp. 9, 11, N. I. Ζαγανιάρη, Ὁ μῦθος τοῦ Ἀλφειοῦ καὶ τῆς Ἀρεθούσης, ἐνθ' ἄνωτ. 255, 257.

54. Ον., *Met.* V 438, sq. J. Bayet, Les "Cerialia". *Altération d' un culte latin par le mythe grec, RBPhH* 29, 1951, 25, N. I. Ζαγανιάρη, ἐνθ' ἄνωτ.

55. Ον., F. IV 579, N. I. Ζαγανιάρη, ἐνθ' ἄνωτ.

Ὅτε ἐπληροφορήθη παρὰ τοῦ Ἥλιου, κατ' ἄλλην δὲ ἐκδοχὴν ἐκ τῶν πηγῶν τῆς Κυάνης καὶ τῆς Ἀρεθοῦσης ὅτι ἡ Κόρη ἠρπάσθη ὑπὸ τοῦ θεοῦ τοῦ Ἄδου, ἐζήτησε προσωπικῶς τὴν παρέμβασιν τοῦ Διός. Ἡ μητρικὴ καρδιά τῆς θεᾶς ἠδυνήθη τέλος διὰ τῆς ἐπιμονῆς, τῆς αὐταπαρνήσεως, τῶν ἀπειλῶν καὶ τῶν ἱκεσιῶν νὰ ἀναλάβῃ τὴν θυγατέρα δι' ἑξ ἡμέρας κατ' ἔτος, ἐν ᾧ κατὰ τοὺς ὑπολοίπους ἑξ παρέμενεν ὑπὸ τὴν γῆν, βασιλίσσα τοῦ Ἑρέβους.⁵⁶ Τότε μόνον ἐπανεῦρε τὴν χαρὰν ἡ θεὰ καὶ ἠκτινοβόλησεν ἐξ εὐτυχίας τὸ πρόσωπον αὐτῆς, τὸ ὁποῖον εἶχε λάβει τὴν κατήφειαν καὶ τὴν σκιὰν τοῦ θανάτου. Ὁ ἥλιος εἶχε προβάλει καὶ πάλιν νικητῆς, διὰ μέσου τῶν ὀμβροφόρων νεφῶν, ἅτινα ἐπεσκίαζον αὐτόν.

*Nam modo quae poterat Diti quoque maesta videri
laeta deae frons est, ut sol, qui tectus aquosis
nubibus ante fuit, victis e nubibus exit.*⁵⁷

Διὰ τὴν τόνισιν τὸν πόνον τῆς βαρυαλγούσης μητρός, ὁ ποιητὴς παρβάλλει τοῦτον, ὡς εἶδομεν ἀνωτέρω εἰς τὴν περίπτωσιν τῆς Σαπφούς, πρὸς τὸν θρῆνον τοῦ πτηνοῦ ὀδυρομένου τὸν Ἴτυν. Ἐνταῦθα ἡ παραβολὴ εἶναι ἐγγυτέρω, ἐφ' ὅσον ἡ Ceres ἀπώλεσε τὸ τέκνον αὐτῆς.

*Quacumque ingreditur, miseris loca cuncta querellis
implet, ut amissum cum gemit ales Ityn.*⁵⁸

Ὁ θρῆνος τῆς ἀηδόνης διὰ τὸν Ἴτυν, τὸν ὁποῖον ἐν τῇ ἐκδικητικῇ αὐτῆς μανίᾳ διὰ τὴν ἰδίαν αὐτῆς συμφορὰν ἀναιτιῶς ἐφόνευσεν, εἶναι ἐν τῶν προσφιλῶν θεμάτων τῆς ἑλληνικῆς καὶ τῆς λατινικῆς γραμμα-

56. Ov., *Met.* V 409-571, *Fasti* IV 561-620, Ὁμ., Ὀδ. κ. 490-491, H. Herter, *Ovids Persephone-Erzählungen und ihre hellenistischen Quellen*, *Rheinisches Museum für Philologie*, 90, 1941, 236 sq. 245-250, J. Bayet, *Les "Cerialia". Altération d' un culte latin par le mythe grec*, l.c., p. 25, A. Severyns, l.c., p. 9, 11, N. I. Ζαγανιάρη, ἔνθ' ἄνωτ.

57. Ov., *Met.* V 569-571, ed. V. Loers, p. 165-166, Claudiani, *De raptu Proserpinae* I 81, Ὁμ., Ὀδ. κ 490-491, J. Bayet, l.c., p. 25, A. Severyns, l.c., p. 9, 11, N. I. Ζαγανιάρη, ἔνθ' ἄνωτ.

58. Ov., *Fasti* IV 481-482, hrsg. F. Bömer, Heidelberg, Bd. I 1957, S. 200-201, Bd. II 1958, S. 250, Q. Horatii Flacci, *Carmina* IV 12, 5 sq., ed. E. C. Wickam, Oxford, 1912, p. 258. Cf. Ov., F. II 629-630, Am. III 12, 32, Σαπφούς, Ἀπόσπασμα 42, Ἑρρίκου Σκάσση, *Ἐπὶ τῇ δισχιλιετηρίδι τοῦ Ὀβιδίου*, *Πλάτων* 10, 1958, 29, N. Zaganiaris, *Le mythe de Térée dans la littérature grecque et latine*, l.c., p. 224, *Ἡ μυθολογικὴ παράδοσι στὴ ζωγραφικὴ τοῦ Φώτη Κόντογλου*, ἔνθ' ἄνωτ., σελ. 180-183, εἰκ. 3.

τείας. Ὁ Αἰσχύλος παριστᾷ τὴν ἀηδόνα θρηνοῦσαν διὰ τοῦ μελαγχολικοῦ ἄσματος τὸν Ἴτυν καὶ τὰ δεινὰ τοῦ βίου αὐτῆς. Ὁ Φαέθων εἰκονίζει τὸ πτηνὸν μέλπον τὴν ὑπέροχον ἁρμονίαν εἰς τὰ φυλλώματα τῶν δένδρων, καθὼς κλαίει τὸν δυστυχή Ἴτυν. Ὁ Ὀβιδίος εἰς τὸ ἐλεγγεῖον αὐτοῦ διὰ τὸν θάνατον τοῦ ψιττακοῦ ἐνθυμεῖται τὸν μῦθον τῆς Πρόκνης καὶ τῆς Φιλομήλας καὶ καλεῖ τὸ πτηνὸν νὰ διακόψῃ πρὸς στιγμὴν τὸν θρήνον αὐτοῦ διὰ τὴν παλαιὰν ἐκείνην ὑπόθεσιν τοῦ κακουργήματος τοῦ Τηρέως καὶ τὸ πένθος τοῦ Ἴτυος καὶ νὰ ἄσῃ διὰ τῆς μεγαγχολικῆς αὐτοῦ φωνῆς τὸ πρόσφατον θλιβερὸν γεγονός τοῦ θανάτου τοῦ πτηνοῦ τῆς ἀνατολῆς. Τὸ τεθλιμμένον ἄσμα τῆς ἀηδόνης εἶχε προκαλέσει βαθεῖαν ἐντύπωσιν εἰς τοὺς ἀρχαίους, οἵτινες ἀφιέρωσαν εἰς αὐτὸ λυρικὰς περιγραφάς. “Γόος ἀηδόνιος” καλεῖται ὑπὸ τοῦ Αἰσχύλου ἡ ὁδυνηρὰ κραυγὴ τοῦ δυστυχοῦς πτηνοῦ τοῦ ἀπολέσαντος τὸ τέκνον αὐτοῦ. Ἡ φιλομήλα ἀηδὼν ἀπαρηγόρητος διὰ τὴν ἀπώλειαν τῶν νεοσσῶν αὐτῆς κλαίει ἐντὸς τοῦ φυλλώματος τῶν δένδρων καὶ ἡ μολπὴ αὐτῆς ἀντηχεῖ εἰς τὸ βαθὺ δάσος. Τὸ παραπονεμένο της τραγούδι ὁμοιάζει πρὸς τὰ δάκρυα τῆς συγγενοῦς της Νιόβης. Δύο τραγικαὶ μητέρες, ποὺ κλαίουσαν ἀπαρηγόρητοι τὰ τέκνα των.⁵⁹

Ἡ Πρόκνη βραδέως ἡσθάνθη ἀφυπνιζομένην τὴν μητρικὴν στοργήν, ὅτε ἦδη τὸ ἀνοσιούργημα εἶχε συντελεσθῇ. Ἐδέησε νὰ μεταλλάξῃ τὸν βίον καὶ νὰ μεταμορφωθῇ εἰς ἓν τῶν πετεινῶν τοῦ οὐρανοῦ, τὴν ἀηδόνα ἢ τὴν χελιδόνα κατ’ ἄλλους, ἵνα αἰσθανθῇ τὰς τύψεις τῆς συνειδήσεως. Ἡ ἄλλως δικαία ἀγανάκτησις αὐτῆς διὰ τὸ

59. Ὅμ. Ὀδ., τ 518, Αἰσχ., Ἀγ. 1143 κ.έ., Ἀπόσπ., 157, Ἀριστοφάνους, *Βάτραχοι* 684, *Ὀρνιθες* 209 κ.έ., Εὐριπίδου, *Ἑλένη* 1107-1116, Πλάτωνος, *Φαίδων* 85α, Μόσχου, III 9, Κοίντου Σμυρναίου, *Τὰ μεθ’ Ὀμηρον* XII 489, *Ἀνθολογία Παλατίνη*, IX, 57, 70. V 237, Ον., *Am.* II 6, 7-10, III 12, 32, Tr. II 389-390, Verg., *Georg.*, IV 511-515, L. Annaei Senecae, Agamemnon 670-677, éd. L. Herrmann (Sénèque, *Tragédies*, t. II), Paris, Les Belles Lettres, (1927) 1967, p. 72, Martialis, *Epigrammata* XIV 75, ed. W.C.A.Ker, p. 466-467, Plin., N.H.X 83, Giraud de Cambrie, *De mundi creatione*, I 202-205, Alexandre Neckam, *De laudibus sapientiae divinae* II 753-758, Ronsard, *Oeuvres de 1578*, A. J. Hurault, v. 15-22 (texte de 1584), ed. Cohen, t. II, p. 50, Lamartine, *Méditations*, II 13-14, P. D’ Hérrouville, *À la campagne avec Virgile*, 29-30, Ἑρρίκου Σκάσση, *Ἐπὶ τῇ δισχιλιετηρίδι τοῦ Ὀβιδίου, Πλάτων*, 10, 1958, 29, H. Naïs, *Les animaux dans la poésie française de la renaissance*, Paris, 1961, p. 461, S. Viarre, *La survie d’ Ovide dans la littérature scientifique du XIIe et XIIIe siècles*, Poitiers, 1966, p. 144, N. Zaganianis, *Le mythe de Térée dans la littérature grecque et latine, Πλάτων*, 25, 1973, 212-218, Ἡ μυθολογικὴ παράδοσι στὴ ζωγραφικὴ τοῦ Φώτη Κόντογλου, ἐνθ’ ἀνωτ., σελ. 180-183, εἰκ. 3.

εἰδεχθὲς ἔγκλημα τοῦ Τηρέως τῆς εἶχε σκοτίσει τὸν νοῦν, τῆς εἶχε καταπνίξει τὴν ἐνστικτώδη μητρικὴν στοργήν. Μόνον διὰ μίαν στιγμὴν ἡσθάνθη ἀφυπνιζόμενον τὸ μητρικὸν ἐνστικτον, ὅτε τὸ μικρόν της παιδίον, ἀνύποπτον διὰ τὴν τραγικὴν τύχην, ἥτις ἀνέμενε τοῦτο, μὲ τὴν ἔμφυτον ἀγάπην τῶν τέκνων πρὸς τὴν μητέρα, τὴν ἐπλησίασε, τὴν ἐχαιρέτησε, περιέβαλε διὰ τῶν τρυφερῶν του χειρῶν τὸν λαϊμόν της, τὴν ἡσπάσθη, ἐν ᾧ τῆς ἀπηύθυνε θωπευτικὰ λόγια πλήρη υἱικῆς στοργῆς. Τότε πρὸς στιγμὴν ἡ μήτηρ ἡσθάνθη συγκίνησιν, ἡ ὁργὴ διακοπεῖσα ἐσταμάτησεν ἐπ' ὀλίγον καὶ ἐκ τῶν ὀφθαλμῶν αὐτῆς ἀκουσίως ἀνέβλυσαν δάκρυα:

*Mota quidem est genetrix infractaque constitit ira
invitique oculi lacrimis maduere coactis.*⁶⁰

Ἡ αἰφνιδία ὅμως ἐκείνη καὶ ὁρμέφυτος συγκίνησις διεκόπη καὶ ἡ μήτηρ ἐπανεῦρε τὴν ἄκαμπτον σκληρότητα, ὅτε ἀπέστρεψε τὸ βλέμμα ἀπὸ τοῦ παιδὸς καὶ κατηύθυνε τοῦτο πρὸς τὴν δεινῶς ἡκρωτηριασμένην καὶ βαναύσως κακοποιηθεῖσαν ἀδελφὴν αὐτῆς. Ἡ ἀδελφικὴ ἀγάπη εἶχεν ὑπερισχύσει τῆς μητρικῆς στοργῆς, καίτοι βεβαίως εἰς τὸ προκείμενον παράδειγμα τὸ τραγικὸν δῆλημα οὐδὲν λογικὸν ἔρεισμα εἶχεν, ἀλλ' ἐστηρίζετο εἰς τὸν τάραχον τῶν παθῶν καὶ τὴν σύγχυσιν φρενῶν τῶν δύο γυναικῶν, αἵτινες εἶχον μὲν πᾶν δίκαιον νὰ ἐπιζητοῦν τὴν ἐκδίκησιν τοῦ βδελυροῦ Τηρέως, οὐχὶ ὅμως διὰ τοῦ τρόπου ἐκείνου!⁶¹

Ἡ ἱστορία τῆς Θεστιάδος Ἀλθαίας καὶ τοῦ υἱοῦ αὐτῆς Μελεάγρου παρουσιάζει ὠρισμένα κοινὰ χαρακτηριστικὰ πρὸς τὴν ἱστορίαν τῆς Πρόκνης καὶ τοῦ Ἴτυος. Ἡ Ἀλθαία ἦτο μία σκληρὰ μήτηρ ὡς ἡ Πρόκνη καὶ ἔφθασε καὶ ἐκείνη εἰς τὸ ἀποτροπαιὸν ἔγκλημα τῆς παιδοκτονίας, ἂν καὶ διέπραξε τοῦτο μετ' ὀλιγωτέρας ἢ ἡ Πρόκνη

60. Ov., *Met.* VI 627-628, ed. V. Loers, p. 203. Cf. Tr. II 389-390, N. Zaganariis, *Le mythe de Térée dans la littérature grecque et latine*, l.c., p. 208-211, 223-225, 230-233, *Ἡ μυθολογικὴ παράδοσι στὴ ζωγραφικὴ τοῦ Φώτη Κόντογλου*, ἐνθ' ἄνωτ., σελ. 180-183, εἰκ. 3, M. C. Álvarez - R. M. Iglesias, l.c., p. 50, n. 30. Πανσ., I 5, 4, 24, 3, 41, 8-9, X 4, 9, Χρ. Τσουντα, *Ἱστορία τῆς ἀρχαίας ἐλληνικῆς τέχνης*, Ἀθῆναι 1928, σελ. 272-273, εἰκ. 306.

61. Ov., *Met.* VI 629 sq., N. Zaganariis, *Le mythe de Térée dans la littérature grecque et latine*, l.c., p. 208-210, 223-224, 230-231, *Ἡ μυθολογικὴ παράδοσι στὴ ζωγραφικὴ τοῦ Φώτη Κόντογλου*, ἐνθ' ἄνωτ., σελ. 180-183, εἰκ. 3, M. C. Álvarez - R. M. Iglesias, l.c., p. 50, n. 30.

σκληρότητας και είχεν ώρισμένα ελαφρυντικά. Ὁ Μελέαγρος δὲν ἦτο ἄθωον και ἄκακον παιδίον, ὡς ὁ Ἴτυς ἀδίκως κρεουργηθεὶς διὰ τὸ ἔγκλημα τοῦ πατρὸς αὐτοῦ· ἡ Ἀλθαία θανατώσασα τὸν ἴδιον αὐτῆς υἱὸν ἐξεδικήθη τὸν θάνατον τῶν δύο ἀδελφῶν αὐτῆς διαπραχθέντα ὑπὸ τοῦ Μελεάγρου κατὰ τὴν διάρκειαν φιλονεικίας πρὸς αὐτοῦς. Καὶ ἐνταῦθα, ὡς εἰς τὴν προηγουμένην περίπτωσιν, ἡ μήτηρ ἀντιμετωπίζει τὴν τραγικὴν σύγκρουσιν καθικόντων τῆς μητρικῆς και ἀδελφικῆς ἀγάπης. Καὶ εἰς τὴν περίπτωσιν αὐτὴν ἡ ἀδελφικὴ ἀγάπη ὑπερισχύει τῆς μητρικῆς, ὅπερ παρατηρήθη και ἡρμηνεύθη ὑπὸ τῶν ἐρευνητῶν τῆς ἀρχαιότητος. Τὸ γεγονὸς τοῦτο συνδέεται πρὸς τοὺς ἰσχυροὺς δεσμοὺς τῆς πατριαρχικῆς οἰκογενείας κατὰ τὴν πολιὰν ἀρχαιότητα, οἵτινες παραμένουν ἀμείωτοι και μετὰ τὴν σύναψιν γάμου τῶν νεωτέρων μελῶν αὐτῆς και τὴν δημιουργίαν νέων οἰκογενειῶν. Ἡ ἀδελφικὴ ἀγάπη ὑμνηθεῖσα ἐν τῇ ἀρχαίᾳ ἀλλὰ και τῇ νεωτέρᾳ λογοτεχνίᾳ και δὴ και ἐν τῇ δημῳδαί ἑλληνικῇ ποιήσει παραμένει βαθεῖα και ἀνεξάλειπτος ἀποδεικνυομένη ἰσχυροτέρα και αὐτῆς τῆς μητρικῆς στοργῆς. Ἡ ἀντίληψις αὐτὴ σχετίζεται και πρὸς τὸ γεγονὸς ὅτι ἡ μήτηρ, ἐφ' ὅσον εἶναι νέα εἰσέτι και ζῇ ὁ σύζυγος αὐτῆς, δύναται νὰ ἀποκτήσῃ ἄλλα τέκνα, ἐὰν συμβῇ νὰ ἀπολέσῃ τέκνον αὐτῆς, δὲν δύναται ὅμως νὰ ἀποκτήσῃ ἄλλους ἀδελφοὺς, καθ' ὅσον, και ἂν ζῶσιν εἰσέτι οἱ γονεῖς αὐτῆς, κατὰ κανόνα θὰ εἶναι μεγάλης ἡλικίας και ἡ μήτηρ αὐτῆς ἰδίᾳ δὲν θὰ δύναται πλέον νὰ τεκνοποιήσῃ.

Ἡ Ἀλθαία ἀρχικῶς ἦτο μία στοργικὴ μήτηρ, ἥτις ἅμα τῇ γεννήσει τοῦ τέκνου αὐτῆς ἔσπευσε νὰ ἀρπάσῃ ἐκ τῆς πυρᾶς τὴν δᾶδα, ἐξ ἧς ἐκρέματο, ὡς αἱ Μοῖραι ἀπεκάλυψαν, ἡ ζωὴ τοῦ ἀρτιγεννήτου βρέφους, νὰ σβέσῃ αὐτὴν και φυλάξῃ ἐπιμελῶς.⁶² Ἡ μήτηρ ἐνεθυμεῖτο πάντοτε τοὺς λόγους τῶν Μοιρῶν ὅτι ἡ ζωὴ τοῦ τέκνου αὐτῆς ἦτο συνδεδεμένη μετὰ τῆς τύχης τοῦ δαλοῦ ἐκείνου:

*“Tempora dixerunt” eadem lignoque tibi que,
o modo nate, damus.*⁶³

62. Ον., *Met.* VIII 414-532, Ὅμ. *Ἰλ.* I 529-599, Βακχυλίδου, *Ἐπίνικοι* V 93 κ.έ., *Διοδ. Σικ.*, IV 34, Ἀπολλοδ., *Βιβλ.*, I 8, 2 κ.έ., ἐκδ. J. G. Frazer, vol. I, p. 64-71, *Πανσ.*, X 31, 4, Ἀντωνίνου Λιβεράλι, *Μεταμορφώσεων Συναγωγή* 2, ἐδ. M. Papat homopoulos, Paris, Les Belles Lettres, 1968, p. 3-4, 73-76, Ζηνοβίου, *Ἐκατ.*, V 33, P. Grimal, *Dict. Myth.*, s.v. Althée.

63. Ον., *Met.* VIII 454-455, ed. V. Loers, p. 280, ligno, h.e. stipite. Κατὰ τὸν Ἀπολλοδώρον τότε τελευτῇσει Μελέαγρος, ὅταν ὁ καιόμενος ἐπὶ τῆς ἐσχάρας

Ὅτε ἡ Ἀλθαία ἐπληροφορήθη τὸν ἀδόκητον θάνατον τῶν ἀδελφῶν αὐτῆς ὑπὸ τοῦ ἰδίου αὐτῆς υἱοῦ, ἀπεφάσισε νὰ τιμωρήσῃ αὐτόν. Ἀνέσυρε τὴν δάδα ἐκ τοῦ ἀποκρύφου μέρους, ὅπου ἐπὶ σειρὰν ἐτῶν μυστικῶς ἐφυλάσσετο καὶ ἐτοιμάζεται νὰ ρίψῃ αὐτὴν εἰς τὴν πυράν. Ἡ δυστυχὴς μήτηρ καὶ ἀδελφὴ εὐρίσκεται εἰς τραγικὸν δῖλημα. Ὁ ἄδικος φόνος τῶν προσφιλῶν αὐτῆς ἀδελφῶν δημιουργεῖ εἰς τὴν ψυχὴν αὐτῆς μῖσος ἄσβεστον κατὰ τοῦ φονέως αὐτῶν, ὅστις συμβαίνει νὰ εἶναι ὁ υἱὸς αὐτῆς! Ἡ μητρικὴ στοργὴ μάχεται ἀπεγνωσμένως πρὸς τὴν ἀδελφικὴν ἀγάπην καὶ πρὸς τὴν ἀπαίτησιν τῆς τιμωρίας καὶ ἐκδικήσεως τοῦ δράστου⁶⁴ ὁ ποιητὴς ἄριστα εἰκονίζει τὸ δράμα τῆς μητρικῆς καρδίας:

*Tum conata quater flammis imponere remum,
coepta quater tenuit; pugnat materque sororque
et diversa trahunt unum duo nomina pectus.*⁶⁵

Μία σειρὰ ἀντιθέτων εἰκόνων ζωγραφεῖται εἰς τὸ αὐτὸ πρόσωπον τὸ ἔχον τὴν διπλὴν ιδιότητα τῆς μητρὸς καὶ τῆς ἀδελφῆς τοῦ θύτου καὶ τῶν οἰκτρῶν θυμάτων. Τὸ πρόσωπον αὐτῆς γίνεται κάτωχρον ἐπὶ τῇ σκέψει τοῦ ἀνοσιουργήματος, τὸ ὅποιον παρασκευάζει καὶ εὐθὺς ἀμέσως ἡ ζέουσα ὀργὴ δίδει τὸ χαρακτηριστικὸν ἐρύθημα εἰς τὴν ὄψιν. Ὑπῆρχεν εἰσέτι ἀπόθεμα μητρικῆς στοργῆς εἰς τὴν ἐξηγοιωμένην ἐκ τῆς βαθείας θλίψεως γυναῖκα. Ἡ φλεγομένη ὀργὴ εἶχεν ἤδη ἀποξηράνῃ τὰ δάκρυα τοῦ οἰκτιροῦ καὶ τοῦ μητρικοῦ φίλτρου. Καὶ ὅμως ὑπῆρχον εἰσέτι δάκρυα ἀναβλύζοντα ἐκ τοῦ βάθους τῆς πηγῆς. Τὸ ὑπόλειμμα τῆς μητρικῆς ἀγάπης ἠγωνίζετο ἀπεγνωσμένως νὰ νοτίσῃ τὴν αὐχμηρὰν γῆν.⁶⁶ Καθὼς ἡ δραματικὴ πάλιν συνεχίζεται εἰς τὴν κλυδωνιζομένην δίκην νεὼς ὑπ' ἐναντίων ἀνέμων καρδίαν, ἡ ἀδελφικὴ ἀγάπη κερδίζει ἔδαφος ἐναντι τῆς μητρικῆς στοργῆς, *incipit esse tamen melior germana parente*.⁶⁷ Ὁ ποιητὴς εἰκονίζει τὴν ἔντασιν τῆς μητρικῆς τραγωδίας εἰς τὴν δραματικὴν καὶ σπαραξικάρδιον κραυγὴν τῆς Ἀλθαίας, καθὼς προσεγγίζει τείνουσα τὴν δάδα πρὸς τὸ πῦρ τῆς ἐστίας *rogus iste cremet mea viscera*.⁶⁸ Ὁ στίχος οὗτος ὁμοιάζει πρὸς τὸν στίχον 720

δαλὸς κατακαῖ. Βιβλ., I 8, 2, ed. J. G. Frazer, vol. I, p. 64-65, Διοδ. IV 34, 6, Πανσ., X 31, 4, Ζηνοβ., Έκατ. V 33.

64. Ov., *Met.* VIII 455-461.

65. Ov., *Met.* VIII 462-464. Cf. 506 sq., ed. V. Loers, p. 280-282.

66. Ov., *Met.* VIII 405-470, ed. V. Loers, p. 280.

67. Ov., *Met.* VIII (470-) 475. Cf. 491. 509, XII 30, ed. V. Loers, p. 280-282, 438, Tr. I 7, 17.

τοῦ ποιήματος *Remedia amoris, ardoris sit rogos iste mei*, ἔνθα εὐθὺς ἀμέσως γίνεται συσχετισμὸς πρὸς τὴν ὀλεθρίαν δάδα τῆς Ἀλθαίας, δι' ἧς ἔκαυσε τὸν ἴδιον αὐτῆς υἱόν.⁶⁹ Καὶ ἐν ᾧ εἶναι ἐτοίμη νὰ ἐκδώσῃ τὴν καταδικαστικὴν ἀπόφασιν καὶ ἐν ἐπιγνώσει τῆς ἐγκληματικῆς ἐκείνης πρᾶξεως καὶ συγχρόνως ἐπιβαλλομένης ἐκδικήσεως κατὰ τοῦ φονέως καλεῖ τὰς τιμωροὺς θεότητας νὰ ἀποστρέψωσι τὸ πρόσωπον, ἵνα μὴ ἀντικρύσωσι τὴν ἀνόσιον τιμωρίαν, ἐπὶ τῇ ἀναφωνήσει *uteri mala pignora nostri*⁷⁰, ἐνθυμεῖται τὴν μητέρα. Ἐνθυμεῖται ὅτι ἐκείνη ἐβάστασεν εἰς τὴν μήτραν αὐτῆς τὸ κακὸν ἀποδειχθέν, ἀλλὰ πάντως τέκνον αὐτῆς καὶ περὶ τρομὸς ἀνακραῖζει: *Hei mihi, quo rapior?*⁷¹ Καὶ εἰς τὸ σημεῖον τοῦτο εἰσέρχεται εἰς τὴν τελικὴν ἀλλὰ καὶ πλεόν δραματικὴν φάσιν ἢ τρομερὰ σύγκρουσις εἰς τὰ μύχια τῆς μητρικῆς καρδίας. Ὁ νοῦς ὑπαγορεύει εἰς αὐτὴν ὅτι ὁ ἔνοχος πρέπει νὰ τιμωρηθῇ. Τὸ μητρικὸν φίλτρον ἀποτρέπει αὐτὴν τοῦ ἐγκλήματος. Μήτηρ καὶ ἀδελφὴ παλαίουν μεθ' ὅλης τῆς ἐντάσεως ἐντὸς μιᾶς καὶ τῆς αὐτῆς ψυχῆς. Ἀλλ' ἤδη ἡ φωνὴ τῆς μητρὸς ἀκούεται ὁλονὲν ἀσθενεστέρα.⁷² Μετὰ φρίκης ἀντιλαμβάνεται τὴν ὑποχώρησιν ἐκείνην καὶ εἰς μίαν ἐσχάτην ἀπεγνωσμένην προσπάθειαν ἀναφωνεῖ ἐκ τοῦ βάθους τῆς συνειδήσεως τὴν σπαραξικάρδιον ἐρώτησιν:

*Mens ubi materna est? ubi sunt pia vota parentum,
et quos sustinui menses bis quinque labores?*⁷³

Ἦτο ἡ τελευταία προσπάθεια. Τραγικὴ Ἑρινὺς χωρεῖ πρὸς τὴν κάθαρσιν. Διὰ τρεμούσης χειρὸς ρίπτει τὸν δαλὸν εἰς τὸ πῦρ καὶ δι' αὐτοῦ παραδίδει εἰς τὸν θάνατον τὸν καρπὸν τῶν σπλάχνων αὐτῆς. Ἀποστρέφει τὸ πρόσωπον, ἵνα μὴ ἴδῃ μήτε αὐτὴ τὴν φρικτὴν αὐτῆς πρᾶξιν. Δυστυχήσῃ! Μόνη παρηγορία ἀπομένει εἰς αὐτὴν ὅτι καὶ ἐκείνη θὰ ἀκολουθήσῃ ταχέως τοὺς ἀδελφοὺς αὐτῆς καὶ αὐτόν, τὸν ὁποῖον προσφέρει ὡς ἐξιλαστήριον θῦμα πρὸς αὐτοῦς.⁷⁴

68. Ov., *Met.* VIII 478. Cf. V 18-19, X 465, ed. V. Loers, p. 142, 281, 374.

69. Ov., *Remedia Amoris*, 721-722.

70. Ov., *Met.* VIII 490.

71. Ov., VIII 491.

72. Ov., *Met.* VIII 475 sq., ed. V. Loers, p. 280-281.

73. Ov., *Met.* VIII 499-500, ed. V. Loers, p. 281-282. Ὁρισμένοι κώδικες φέρουσι τὴν γραφὴν *iura* ἀντὶ *vota*. Τὴν γραφὴν ταύτην ἀκολουθεῖ ὁ G. Lafaye ὅστις ἀποδίδει τὴν ἑκφρασὶν *pia iura* διὰ τοῦ “*les tendres soins*”, t. II, p. 77.

74. Ov., *Met.* VIII 501-512. Cf. VII 618, X 371, XIV 215. 279, ed. V. Loers, p. 227, 242, 282, 369, 543, Tr., V 7, 57-58, Πανσ., X 31, 3-4.

Τραγική καὶ ἡ ἱστορία τῆς Νιόβης, ἥτις ἐπιδεικνύει βαθεῖαν στοργὴν πρὸς τὰ τέκνα αὐτῆς, ιδίως κατὰ τὰς θλιβερὰς στιγμὰς τοῦ θανάτου αὐτῶν, ὀφειλομένου ὅμως εἰς τὴν θεῖαν δίκην διὰ τὰς ἁμαρτίας τῆς μητρὸς αὐτῶν. Ἡ θυγάτηρ τοῦ Ταντάλου καὶ σύζυγος τοῦ Ἀμφίονος ἀποτελεῖ καὶ ἐκείνη ἀρνητικὸν παρὰδειγμα διὰ τὰς μητέρας. Δὲν ὑπῆρξε βεβαίως βδελυρὰ παιδοκτόνος, ὥς αἱ δύο προηγούμεναι μητέρες, θὰ ἦτο ὅμως δυνατὸν νὰ λεχθῇ ὅτι διὰ τῆς ἀσεβείας αὐτῆς καὶ τοῦ ἀκράτου ἐγωισμοῦ ἐγένετο ὑπαίτιος τῆς οἰκτρᾶς τύχης τῶν τέκνων αὐτῆς. Ἐξ ἐπιφανοῦς γενεᾶς εἶλκον τὴν καταγωγὴν ὁ Ἀμφίων καὶ ἡ Νιόβη, ἀμφότεροι δὲ ἔθεωροῦντο ἀπόγονοι τοῦ Διὸς. Ἡ θεὰ αὕτη καὶ εὐγενὴς καταγωγὴ ἀμφοτέρων, ἡ ἰσχὺς τοῦ βασιλείου αὐτῶν, ἡ ἀπαράμιλλος μουσικὴ ἰκανότης τοῦ συζύγου αὐτῆς, ἥτις ἔθελγε καὶ αὐτοὺς τοὺς λίθους, ὥστε μόνοι νὰ κινῶνται ἁρμονικῶς καὶ νὰ τοποθετῶνται εἰς τὰ τεῖχη τῶν Θηβῶν, τὰ ὅποια δι' αὐτοῦ τοῦ ὑπερφυσικοῦ τρόπου ἐκτίσθησαν, ἀπετέλουν ἀφορμὰς καυχήσεως διὰ τὴν Νιόβην.⁷⁵ Περισσότερον ὅμως πάντων ὑπερηφανεύετο διὰ τὰ τέκνα αὐτῆς. Ἀξίζει νὰ προσέξωμεν τοὺς σοφοὺς στίχους τοῦ ποιητοῦ:

Et felicissima matrum/dicta foret Niobe si non sibi visa fuisset,
καὶ θὰ ἐλέγετο ἡ εὐτυχεστάτη τῶν μητέρων ἡ Νιόβη, εἰ μὴ ἑαυτῇ εἶχε φανῇ, εἰ μὴ εἶχεν ἐπαρθῇ δηλὸν ὅτι ἐκ τῆς εὐτυχίας ἐκείνης. Ὁ ὑπέρμετρος ἐγωϊσμός καὶ ἡ ὑπερηφανία κατέστρεψαν ἐκ βάθρων τὴν εὐτυχίαν αὐτῆς.⁷⁶ Εἶχεν ἓνα ἐξαίρετον σύζυγον, μετὰ τοῦ ὁποίου ἐζῆ ἐν ἁρμονίᾳ καὶ ἀπέλαυε τὰ ἀγαθὰ τῆς εὐδαίμονος οἰκογενειακῆς ζωῆς μετὰ τῶν ἐπτὰ υἱῶν καὶ τῶν ἐπτὰ θυγατέρων αὐτῆς. Ὅποια συνεπής, ὑποδειγματικὴ, θὰ ἔλεγέ τις, οἰκογενειακὴ ζωὴ! Δυστυχῶς καὶ αἱ καλλίτεραι πρᾶξεις καὶ ὁ συνεπέστερος βίος ἀπόλλυσι τὴν ἀξίαν αὐτοῦ, ἀντιθέτως γίνεται ἀφορμὴ δυστυχίας, ὅταν ἀποκτήσῃ κανεὶς μεγάλην ἰδέαν, ὑπερβολικὴν ἐκτίμησιν τῆς προσωπικῆς αὐτοῦ ἀξίας. Ἀπόλλυσι τὴν πνευματικὴν αὐτοῦ ἰσορροπίαν, διὰ τῆς νοσηρᾶς αὐτοῦ διανοίας θεωρεῖ ἑαυτὸν τὸ κέντρον τοῦ περιβάλλοντος αὐτόν, ἐνίοτε καὶ τοῦ ἀνωτέρου, κόσμου, τὴν ὑπερτάτην τῆς ζωῆς ἀξίαν.

Τοιαύτη ὑπῆρξεν ἡ Νιόβη ἐπαρθεῖσα ἐπὶ τῇ οἰκογενειακῇ αὐτῆς

75. Ov., *Met.* VI 146 sq. 177-179, IV 458-459, ed. V. Loers, p. 125, 180-181, 189, Am.

III 12,40, Q. Horatii Flacci, *De arte poetica*, 394-396, *Propertii*, I, 9, 10, *Πανσ.*, VI 20, 18. Ἐρρ. Σκάσση, *Ἐπὶ τῇ δισχίλιετηρίδι τοῦ Ὀβιδίου*, *Πλάτων*, 10, 1958, 29.

76. Ov., *Met.* VI 155-156, Ἐρρ. Σκάσση, ἔνθ' ἄνωτ., *Πλάτων*, 10, 1958, 29.

εὐτυχία καὶ μὴ δοῦσα δόξαν τῷ θεῷ, ἀντιθέτως περιεφρόνησε καὶ ὕβρισε τὴν θεότητα καὶ παρεμπόδισε τὰς ὑπὲρ αὐτῆς γυναικάς νὰ προσφέρωσι τὴν θείαν λατρείαν. Αἰσθάνεται ἀσφαλῶς στοργὴν καὶ ἀγάπην διὰ τὰ τέκνα, ἀλλὰ τὰ συναισθήματα αὐτὰ συμπνίγονται ὑπὸ τοῦ καπνοῦ τῆς οἰήσεως. Μία ἄλλη μήτηρ θὰ ἔχαιρε βεβαίως διὰ τὰ τέκνα αὐτῆς καὶ θὰ ἠῤῃχετο εἰς τὸν θεὸν νὰ προστατεύῃ αὐτὰ ἀπὸ παντὸς κινδύνου. Ἀλλ' ἡ ἄφρων μήτηρ προκαλεῖ ἰταμῶς τὸ θεῖον. Χολωθείσα διὰ τὴν προσφερομένην εἰς τὴν Λητῶ λατρείαν ὑπὸ τῶν εὐλαβῶν γυναικῶν τῆς χώρας αἰσθάνεται φθόνον, ὅστις ὁδηγεῖ αὐτὴν εἰς τὴν ὕβριν καὶ τὴν ἀσέβειαν. Ὀνειδίζει τὴν Λητῶ, διότι ἔχει δύο μόνον τέκνα, τὸν Ἀπόλλωνα καὶ τὴν Ἄρτεμιν, οἵτινες μόλις ἀποτελοῦν τὸ ἕβδομον τῶν ἰδικῶν τῆς τέκνων.⁷⁷ Ἐν τῇ ἑωσφορικῇ αὐτῆς ἐπάρσει θεωρεῖ ὅτι ἡ ἀφθονία τῶν τέκνων αὐτῆς καθιστᾷ ἑαυτὴν ἀσφαλῆ ἔναντι τῶν μεταβολῶν τῆς Τύχης. *Tutam me copia fecit, / maior sum, quam cui possit fortuna nocere!*

Ἔχει ἀπολέσει πλέον τὸν ἔλεγχον τῶν λόγων αὐτῆς. Εἰς τὴν μέθην τῆς μεγαλυνχίας αὐτῆς δὲν διστάζει νὰ χρησιμοποιῇ ὡς παράδειγμα τὴν πληθὺν τῶν τέκνων αὐτῆς, *populo natorum meorum*, ὡς λέγει χαρακτηριστικῶς.⁷⁸ Χρησιμοποιεῖ μεγαλοφώνως καὶ εἰς ἐπήκοον ἔν παράδειγμα ἀπαίσιον καὶ δυσοίωνα, τὸ ὅποion μία στοργικὴ μήτηρ θὰ ἀπεδίωκεν, ἂν ἤθελε σκέψις τις ἀπαισιοδοξίας εἰσχωρήσῃ εἰς τὴν ψυχὴν καὶ τὴν διάνοιαν αὐτῆς. Ὑποθέσατε, λέγει πρὸς τὰς σεβομένας τὴν Λητῶ γυναικάς ὅτι δύναται (ἡ τύχη) νὰ μοῦ ἀφαιρέσῃ τι ἐκ τοῦ ὅχλου τῶν τέκνων μου, ὅμως στερηθεῖσα δὲν θὰ περιωριζόμην εἰς τὸν ἀριθμὸν τῶν δύο! Μικρόψυχος ὑπαινιγμός κατὰ τῆς Λητοῦς, βλασφημία κατὰ τῆς θείας προνοίας καὶ δυνάμεως, δυσθεώρητοι διαστάσεις ἐγκεντρικοῦ οἰστρηλατουμένου ὑπὸ τῆς βαρυτάτης ψυ-

77. Οὔ., *Met.* VI 111, 157-192, 332-334, ed. V. Loers, p. 177-178, 180-182, Pont. IV 14, 57, *Hor., Carm.* I 28, 7, ed. E. C. Wickham, Oxford, 1912, p. 64, A. P., 394-396, *Prop.*, I, 9, 10, III 2, 5-6, éd. D. Paganelli, p. 17, 90, Ὀμ., Ω 602-617, λ 260-265, Αἰσχ., Ἀπ. 148 Nauck², Σοφοκλέους, *Ἀντιγόνη*, 1155, Ἀπολλωνίου Ροδίου, *Ἀργοναυτικά*, I 735-741, éd. F. Vian- E. Delage, Paris, Les Belles Lettres, t. I, 1976, p. 84, 258, Ἀπολλοδ., III 5, 6, ed. J. G. Frazer, vol. I, p. 340-342, Διοδ., IV 74, *Πανσ.*, IX 5, 6-9, 8, 4, 16, 7, 17, 2, 4, X 32, 11, ἐκδ. Ν. Παπαχατζή, τ. 5, σελ. 48-49, 52-54, 73-74, 108, 110, 423, 475-476, 479, 486-487, 551, εἰκ. 36-37, Plin., N. H. VII 5, 5, Ἐρρ. Σκάσση, ἔνθ' ἄνωτ., F. Vian, *Les Origines de Thèbes. Cadmos et les Spartes*, Paris, 1963, p. 69-75, A. Severyns, Lc., p. 11, 118.

78. Οὔ., *Met.* VI 194-198, Ἐρρ. Σκάσση, ἔνθ' ἄνωτ.

χικῆς νόσου, τῆς ἀθείας, ἣτις παραμορφώνει τὸν ἄνθρωπον καὶ ὁδηγεῖ αὐτὸν εἰς τὴν πτώσιν καὶ τὸν ὀλεθρον.

Κατὰ τοῦτο μόνον ἐδικαιώθη ἡ ἀπαισία πρόγνωσης τῆς ἄφρονος ἐκείνης γυναικός, ὅτι ὄντως δὲν περιορίσθη εἰς τὸν ἀριθμὸν τῶν δύο διὰ τῆς στερησεως τέκνων αὐτῆς, ἦν δὲν ἐδίστασε νὰ ὑποθέτῃ διὰ νὰ μειώσῃ τὴν ἀντίζηλον αὐτῆς –ἀντίζηλον λόγῳ τοῦ ὑπερτροφικοῦ ἐγωισμοῦ αὐτῆς καὶ μόνον, μηδεμιᾶς οὔσης αἰτίας ζήλου καὶ ἔριδος ὑπὸ ὁμαλὰς συνθήκας– δὲν περιορίσθη, λέγω, εἰς τὸν ἀριθμὸν τῶν δύο, ὑπελείφθη τούτου, ἔφθασεν εἰς τὸ μηδέν, γενομένη *orba* ὀρφανή, ἅπαις, ὥς εἶχεν ὀνειδίσει ἐν τῇ ἀλαζονείᾳ αὐτῆς τὴν Λητώ, *quae quantum distat ab orba?* αὐτὴ πόσον ἀπέχει τῆς ἀτέκνου;⁷⁹

Ἦσοῦντο εἰς τὴν ἱππασίαν τινὲς τῶν υἱῶν τοῦ Ἀμφίονος καὶ τῆς Νιόβης, ὅτε αἰφνιδίως ἐπέστη ὁ ὀλεθρος. Δὲν ἦσαν ἀδιάφοροι γονεῖς, ἐπεμελοῦντο μετὰ προσοχῆς τῆς ἀγωγῆς τῶν τέκνων αὐτῶν. Ἐμερῶντων διὰ τὴν ἀνάπτυξιν, τὴν μόρφωσιν, τὴν ἄθλησιν, τὴν ψυχαγωγίαν αὐτῶν. Ἐν μόνον παρέλειπον, κυρίως ἡ μήτηρ, λόγῳ τοῦ χαρκτηροῦς αὐτῆς, τὸ ὁποῖον ὅμως ἦτο τὸ πρῶτον καὶ μέγιστον, ἐκ τοῦ ὁποῖου ὦφειλε νὰ ἀρχίσῃ τὴν ἀγωγὴν τῆς ψυχῆς διὰ τῆς πίστεως καὶ τῶν καλῶν ἔργων. Εἶναι κατὰ τοῦτο ἡ Νιόβη τὸ θλιβερόν πρότυπον πολλῶν συγχρόνων, ἰδίᾳ μητέρων, αἵτινες νομίζουν ὅτι ἐξαντλοῦν τὴν στοργὴν καὶ τὴν ἀγάπην πρὸς τὰ τέκνα αὐτῶν, ὅταν τρέφωσιν, ὑπερτρέφωσι μάλιστα καὶ παχύνωσι, πολλάκις ἐπὶ ζημίᾳ τῆς υἰείας αὐτῶν, τὰ τέκνα αὐτῶν, ὅταν φροντίζωσι διὰ τὴν μόρφωσιν αὐτῶν, τὴν ὁποίαν καὶ αὐτὴν πλημμελῶς καὶ δὴ καὶ μονομερῶς καὶ χρησιμοθηρικῶς ἀντιλαμβάνονται, διὰ τὴν ψυχαγωγίαν αὐτῶν, συνήθως εὐτελοῦς καὶ ἐπιζημίου ποιότητος, διὰ τὴν σωματικὴν μόνον ἄθλησιν καὶ λησμονοῦσι τὸ ἔν, οὔτινος χρεῖαν ἔχει ἡ ψυχὴ, διὰ νὰ ἀπολαύσῃ καὶ εἰς αὐτὴν τὴν ζωὴν τὸ πνευματικὸν καὶ ἀμύχανον κάλλος τοῦ οὐρανοῦ. Τὰ τέκνα ἀποτελοῦσι διὰ τοὺς γονεῖς χαρὰν, τιμὴν καὶ στέφανον, καθ' ὅσον διὰ τῆς τεκνοποιίας καὶ ὀρθῆς ἀνατροφῆς τῶν τέκνων ἀξιοῦνται νὰ γίνωνται συνεργάται καὶ βοηθοὶ τοῦ Δημιουργοῦ. Αὐτὴ εἶναι ἡ μεγάλη τιμὴ καὶ καταξίωσις αὐτῶν καὶ ὄχι οἱ ματαιόδοξοι κομψασμοὶ καὶ ἡ μωρὰ ἀλαζονεία τοῦ βίου. Ἡ Νιόβη θὰ ἠδύνατο νὰ ἀποτελέσῃ πρότυπον διὰ τὰς μητέρας, ἐφ' ὅσον εἶχε τὸ τιμητικὸν προνόμιον τῆς πολυτεκνίας. Τὸ λάθος αὐτῆς ἦτο ὅτι καὶ ἡ

79. Ov., *Met.* VI 197-200, Ἐρρ. Σκίαση, ἐνθ' ἄνωτ. Ὁμ., *Τλ.* Ω 602-617, A. Severyns, *l.c.*, p. 11, 118.

ιδία ἐθεώρησε τοῦτο ὡς προνόμιον, ὡς προσφυνῶς, ὡς εἶδομεν, ἀνάλογον ἔκφρασιν χρησιμοποιοῖ ὁ ποιητὴς ἡμῶν, ὡς ἀφορμὴν ἐπάρσεως καὶ ἀλαζονείας, ὄχι ὡς τιμὴν καὶ χρέος. Ὑπὸ τὰς συνθήκας αὐτάς ἡ ἀγάπη πρὸς τὰ τέκνα γίνεται μία νοσηρὰ προβολὴ καὶ προέκτασις ἐνὸς ἤδη ὑπερτροφικοῦ ἐγωισμοῦ καὶ ὁδηγεῖ εἰς τὴν καταστροφὴν αὐτῶν ἀνεπιγνώστως μὲν, ἀλλ' ἀφεύκτως. Τί ὠφελεῖ τὴν τραγικὴν μητέρα, ἐὰν ὁψὲ δεικνύῃ τὴν στοργὴν αὐτῆς, ἔκφρων διερχομένη διὰ τῶν ἀψύχων ἐκτάδην ἐρρωμένων σωμάτων τῶν υἱῶν αὐτῆς κατατοξευθέντων ὑπὸ τῶν βελῶν τῶν ὀλοθρευτῶν θεῶν; Τί ὠφελεῖ ἐὰν περιέρχεται τῇδε κάκεισε τὰ κρυερὰ ἐκ τοῦ θανάτου προσφιλεῖ σώματα, τὴν σάρκα ἐκ τῆς σαρκὸς αὐτῆς διανέμουσα αὐτοῖς τὸν τελευταῖον ἀσπασμόν;

Πόσον ἀπότομος ὑπῆρξεν ἡ πτώσις ἀπὸ τοῦ ὕψους τῆς εὐδαιμονίας, τὸ ὁποῖον ἔτι μᾶλλον ὑπερῆρεν ἡ νοσηρὰ αὐτῆς φαντασία, εἰς τὸ βάραθρον τοῦ ὀλέθρου! Ὁ Ὀβίδιος ζωγραφεῖ τὴν ἀντίθεσιν μεταξὺ τῆς πρὸ ὀλίγων στιγμῶν εἰσέτι ἀγερώχου καὶ ὑπερφιάλου Νιόβης, ἥτις ἐβάδιζεν ἐν μέσῳ τῆς πόλεως μετ' ἐπηρμένης τῆς κεφαλῆς καὶ ἀπεμάκρυνε τὸν λαὸν ἀπὸ τῶν βωμῶν τῆς Λητοῦς παρεμποδίζουσα αὐτὸν νὰ ἐκπληρώσῃ τὰ θρησκευτικὰ αὐτοῦ καθήκοντα, πρὸς τὴν νῦν Νιόβην τὴν τεθλιμμένην ἐκ τοῦ αἰφνιδίου θανάτου καὶ τῶν ἐπτά υἱῶν αὐτῆς καὶ ὡς ἐκ τοῦτου οἰκτρὰν καὶ εἰς τὸν ἔχθρὸν αὐτῆς.⁸⁰ Θὰ ἀνέμενέ τις ὅτι ὑπὸ τὸ βάρος τῶν ἐπτά θανάτων θὰ ἀπεβάλλε τὴν ὑψηλόφρονα γνώμην καὶ θὰ ἐνεδύετο τὴν ταπεινῶσιν, θὰ ἐδιδάσκετο ἐπὶ τέλους νὰ ὑποχωρῇ εἰς τοὺς οὐρανίωνας καὶ νὰ χρησιμοποιῇ μετριοτέρας ἐκφράσεις, *cedere caelitibus verbisque minoribus uti*.⁸¹ Ἄντ' αὐτοῦ μαινομένη διὰ τὸν αἰφνίδιον θάνατον τῶν υἱῶν αὐτῆς ἐκτρέπεται εἰς νέας ὕβρεις κατὰ τῆς Λητοῦς καὶ ὡς ἐὰν μὴ ἔφθανε τοῦτο, τολμᾷ νὰ καυχᾶται ὅτι καὶ τότε ἀκόμη, ἐν μέσῳ τῆς δυστυχίας αὐτῆς, ὑπερισχύει τῆς εὐτυχοῦς αὐτῆς ἀντιπάλου, διότι καὶ πάλιν ἔχει περισσότερα τέκνα! Δὲν εἶχε περατώσῃ τοὺς μεγαλαύχους ἐκείνους καὶ δυσσεβεῖς λόγους καὶ ἤχησεν ὁ ἀπαίσιος συριγμὸς τῆς νευρᾶς τοῦ τόξου τῶν τιμωρῶν θεοτήτων. Ὁ θάνατος εὔρε τὰς θυγατέρας τῆς Νιόβης μελανεμιμονούσας καὶ πενθοῦσας παρὰ τὰ φέρε-

80. Ov., *Met.* VI 218-278, 152-156, 165-202, ed. V. Loers, p. 180-186, Ἑρρ. Σκάσση, ἐνθ' ἄνωτ., Ὅμ., *Ἰλ.* Ω 602-617, A. Severyns, l.c., p. 11, 118.

81. Ov., *Met.* VI 151. Cf. 368, ed. V. Loers, p. 180, 190, Prop., IV 9, 32, Ἑρρ. Σκάσση, ἐνθ' ἄνωτ., Ὅμ., *Ἰλ.* Ω 602-617, A. Severyns, l.c., p. 11, 118.

τρα τῶν ἀδελφῶν, ἐν ᾧ προσεπάθουν νὰ παρηγορήσωσι τὴν δυστυχὴ αὐτῶν μητέρα. Ἐξ ἐκ τῶν ἐπτὰ θυγατέρων ἔπεσαν ἥδη ὑπὸ τὰ θανατηφόρα πλήγματα τῶν τόξων τῶν τιμωρῶν θεῶν. Ὑπελείπετο ἡ ἐβδόμη καὶ νεωτέρα.⁸² Ἡ κλασσικὴ τέχνη παρέστησε τὸν τραγικὸν θάνατον τῶν τέκνων τῆς Νιόβης. Εἰς τοὺς πόδας τοῦ θρόνου τοῦ περιφήμου χρυσελεφαντίνου ἀγάλματος τοῦ Διὸς ἐν Ὀλυμπίᾳ παρίσταντο ὁ Ἀπόλλων καὶ ἡ Ἄρτεμις κατατοξεύοντες τοὺς παῖδας τῆς Νιόβης.⁸³ Εἷς τῶν ἀρίστων ζωγράφων τῆς κλασσικῆς ἀρχαιότητος ἦτο καὶ ὁ ἀπεικονίσας ἐν ὅλῃ αὐτοῦ τῇ δραματικότητι τὸν φόνον τῶν Νιοβιδῶν ὑπὸ τῶν Δηλίων θεῶν. Περιφημον εἶναι τὸ γλυπτὸν σύνταγμα τοῦ Μουσείου τῆς Φλωρεντίας μὲ τὴν παράστασιν τῆς Νιόβης καὶ τῶν κατατοξευομένων τέκνων αὐτῆς. Ἡ δυστυχὴς μήτηρ προσπαθεῖ νὰ καλύψῃ διὰ τοῦ ἱματίου καὶ τῶν χειρῶν αὐτῆς τὴν νεωτάτην τῶν θυγατέρων αὐτῆς, ἥτις περιδεῆς προσκολλᾶται εἰς τὸ σῶμα τῆς μητρὸς αὐτῆς μάτην ζητοῦσα τὴν σωτηρίαν. Ἡ Νιόβη στρέφει μετ' ἀπογνώσεως τὴν ὥραϊαν, ἀλλὰ καὶ πλήρη ὀδύνης κεφαλὴν αὐτῆς πρὸς τοὺς ἀοράτους θεοὺς, τοὺς τοξεύσαντας τὰ τέκνα αὐτῆς (εἰκ. 3).⁸⁴ Ὁ ποιητὴς τῶν *Μεταμορφώσεων* φαίνεται ὅτι ἐμπνέεται ἐκ τοῦ μαρμαρίνου ἐκείνου συμπλέγματος, τὸ ὁποῖον μετὰ τῶν ἄλλων ἀγαλμάτων τῶν Νιοβιδῶν εἶχεν ἀπαχθῇ εἰς τὴν Ρώμην κατὰ τοὺς ἀρχαίους ἤδη χρόνους. Ἐμφανίζει τὴν δυστυχὴ μητέρα ἀλλόφρονα νὰ καλύπτῃ δι' ὅλου τοῦ σώματος αὐτῆς, δι' ὅλου τοῦ ἱματίου, τὴν νεωτάτην αὐτῆς θυγατέρα, τὴν ὑστάτην αὐτῆς ἐλπίδα, καὶ νὰ ἐκβάλλῃ ἀπελπιν κραυγὴν πρὸς τὴν Δητῶ, ἰκετεύουσα νὰ φεισθῇ ἐκ τῶν πολλῶν αὐτῆς τέκνων κἂν τῆς μιᾶς καὶ νεωτάτης ὑπολειφθείσης:

*Unam minimamque relinque. De multis minimam, posco, clamavit et unam.*⁸⁵

82. Ov., *Met.* VI 279-297, ed. V. Loers, p. 186-187, Ἐργ. Σκίαση, ἐνθ' ἄνωτ., Ὁμ., Ἰλ. Ω 602-617, A. Severyns, l.c., p. 11, 118.

83. Πανσ., V 11, 2, ἐκδ. Ν. Παπαχατζῆ, τ. III, σελ. 258, 479, Χρ. Τσουντα, ἐνθ' ἄνωτ., σελ. 268. Ὁμ., Ἰλ. Ω 602-617, A. Severyns, l.c., p. 11, 118.

84. Χρ. Τσουντα, ἐνθ' ἄνωτ., σελ. 423-424, εἰκ. 442-444, R. Hamann, *Geschichte der Kunst von der Vorgeschichte bis zur Spätantike*, Berlin (1960), S. 874-877, Abb. 928-929, J. Boardman, *Greek Sculpture. The Classical Period*, (London 1985, 1995), p. 175, 177-178, 204, fig. 133. Ὁμ., Ἰλ. Ω 602-617, A. Severyns, l.c., p. 11, 118.

85. Ov., *Met.* VI 297-300, Χρ. Τσουντα, ἐνθ' ἄνωτ., σελ. 423, εἰκ. 442-443.

Καὶ ὅτε μόνη αὐτὴ μετὰ τὸν θάνατον καὶ τῆς νεωτάτης αὐτῆς κόρης ἀπέμεινε, ἔμψυχος νεκρὰ μετὰ τοσοῦτων νεκρῶν σωμάτων, τῶν προσφιλῶν αὐτῆς τέκνων καὶ τοῦ συζύγου αὐτῆς Ἀμφίονος μὴ ὑπομείναντος τὸ μαρτύριον τῆς θλίψεως, ἀλλὰ πλήξαντος ἑαυτὸν διὰ τοῦ ξίφους καὶ θέντος τέρμα εἰς τὴν ζωὴν αὐτοῦ, ἡσθάνθη τὴν παγερὰν πνοὴν τοῦ θανάτου νὰ διαπερᾷ τὸ σῶμα αὐτῆς καὶ νὰ ψύχῃ τὸ αἷμα εἰς τὰς φλέβας. Ἡ αὔρα δὲν κινεῖ πλέον τοὺς βοστρυχοὺς τῆς κεφαλῆς, οἱ ὀφθαλμοὶ αὐτῆς ἴστανται ἀκίνητοι εἰς τὰς τεθλιμμένας κόγχας. Οὐδὲν τὸ ζῶν ὑπάρχει εἰς τὴν μορφὴν αὐτῆς. Μετεβλήθη εἰς βράχον καὶ τὸ μόνον, τὸ ὁποῖον ἀπέμεινε ἐκ τοῦ ἀνθρωπίνου βίου εἶναι αἱ πηγαὶ τῶν δακρῦων. Ἡ ὑπερηφανία καὶ ὁ ἄκρατος ἐγωισμὸς εἶχον καταστήσει λιθίνην τὴν καρδίαν τῆς, ἐν ὅσῳ ἔζη ἐν εὐδαιμονίᾳ· καὶ τῶρα ἡ ἄμετρος ὁδὺν κοιλαίνει καὶ αὐτὴν τὴν ἄψυχον πέτραν καὶ αἱ σταγόνες πίπτουν ὡς δάκρυα, διὰ νὰ ἐνθυμίζουν εἰς τὸ διηνεκὲς τὸν πόνον τῆς μάνας διὰ τοὺς προῶρως μαρνανθέντας βλαστοὺς αὐτῆς. Ἰσχυρὸς ἀνεμοστρόβιλος ἀρπάζει τὸν λίθον ἐκείνον ἀπὸ τῶν Θηβῶν, ὅπου ἐξετυλίχθη ἡ σκηνὴ τοῦ δράματος, εἰς τὴν πατρίδα τῆς, τὸ Σίτυλον τῆς Φρυγίας, εἰς τὴν κορυφὴν τοῦ ὄρους.⁸⁶ Ὁ πέτρινος ὄγκος τήκεται μετὰ βραδυτάτου ρυθμοῦ καὶ ἀκόμη καὶ σήμερον, λέγει ὁ ποιητής, δάκρυα ρέουν ἐκ τοῦ βράχου:

...*Ubi fixa cacumine montis*

*liquitur et lacrimis etiam nunc marmora manant.*⁸⁷

Ὁ κλαίων βράχος τοῦ Σιτύλου προξενεῖ βαθεῖαν ἐντύπωσιν καὶ συγκινεῖ τὰς λεπτὰς χορδὰς τῆς ποιητικῆς λύρας, ἥτις ἄδει τὸν στονόεντα ἔλεγον τῆς βαρυαλοῦς μητρὸς. Ὁ Σενέκας εἰς τὸν Ἀγαμέμνονα ὑφίσταται τὴν ἐπίδρασιν τοῦ Ὀβιδίου, ὅταν περιγράφῃ τὸν βράχον τοῦ Σιτύλου καὶ τὰ ἀρχαῖα μάρμαρα διαχέοντα νέα δάκρυα:

*Stat nunc Sipyli vertice summo flebile saxum, et adhuc
lacrimas marmora fundunt antiqua novas.*⁸⁸

Καὶ ὁ Προπέρτιος φέρει ὡς παρὰδειγμα τοῦ θρήνου καὶ τῆς θλίψεως τὰ δάκρυα δύο δυστυχῶν μητέρων, τῆς τεθλιμμένης ἀηδόνης, τῆς

86. Οὔ., *Met.* VI 271-272, 301-311, ed. V. Loers, p. 186-188, Am. III 12, 31, Σοφ. *Ηλ.* 150-152, Ἑρρ. Σκάσση, ἐνθ' ἄνωτ., "Πλάτων", 10, 1958, 29.

87. Οὔ., *Met.* VI 149. 311-312, ed. V. Loers, p. 180, 188, L. Annaei Senecae, *Agamemnon* 374 sq., L. Winniczuk, *Le metamorfosi nelle Metamorfosi*, "Eos" 57, 1967-1968, 120, Ἑρρ. Σκάσση, ἐνθ' ἄνωτ., Ὁμ., *Ἰλ.* Ω 602-617, A. Severyns, l.c., p. 11, 118.

88. Sen., *Ag.* 374 sq.

μελπούσης τὸ θρηνῶδες νυκτερινὸν ἄσμα εἰς τοὺς ἀττικοὺς κήπους τοῦ Κέκροπος καὶ τῆς ὑπερηφάνου Νιόβης, ἥτις διαχέει τὰ δάκρυα ἀπὸ τῆς κορυφῆς τοῦ Σιλπύλου ἐπὶ τὰ μνήματα τῶν δώδεκα (κατὰ τὴν ὁμηρικὴν παράδοσιν) τέκνων αὐτῆς:

Non tam nocturna volucris funesta querela

Attica Cecropiis obstrepit in foliis

nec tantum Niobe bis sex ad busta superba

sollicito lacrimas defluit a Sipylo.⁸⁹

Ὁ ποιητὴς τῆς Ἰλιάδος διασώζει ἀρχαιοτάτην τοῦ μύθου παράδοσιν, καθ' ἣν ἡ Νιόβη ὑπέστη τὴν τιμωρίαν νὰ ἀπολέσῃ πάντα τὰ τέκνα αὐτῆς, ἕξ υἱοὺς καὶ ἕξ θυγατέρας, τῶν μὲν κατατοξευθέντων ὑπὸ τοῦ Ἀπόλλωνος, τῶν δὲ ὑπὸ τῆς Ἀρτέμιδος διὰ τὴν ἐπιδειχθεῖσαν ἀσέβειαν τῆς μητρὸς αὐτῶν Νιόβης πρὸς τὴν Λητώ. Ἐκεῖνο, τὸ ὁποῖον προσθέτει ὁ ποιητὴς, εἶναι ὅτι τὰ δυστυχῆ καὶ ἀθῶα τέκνα, πληρῶσαντα ὅμως τὰς ἁμαρτίας τῆς μητρὸς αὐτῶν, ἔμειναν ἄταφα ἐπὶ ἑννέα ἡμέρας. Οὔτε εἷς ἐκ τῶν κατοίκων τῆς πόλεως ἠσθάνθη τὴν ὑποχρέωσιν νὰ θάψῃ τὰ ἀδοκήτως θανόντα τέκνα, διὰ δὲ τὴν ἀναλογισίαν αὐτῶν ταύτην ἀπελιθώθησαν ὑπὸ τοῦ Διὸς. Οἱ θεοὶ ἀνέλαβον τὴν ταφὴν τῶν ἀθῶων παιδιῶν καὶ τότε μόνον ἡ δυστυχὴς μήτηρ, ἥτις ἠρνεῖτο νὰ λάβῃ οἰανδήποτε τροφήν, ἐνεθυμῆθη νὰ φάγῃ, ἀφ' οὗ εἶχον στερεύσει πλέον αἱ τῶν δακρύων πηγαί. Ὁ Ἀχιλλεὺς ἀφηγεῖται εἰς τὰς γενικὰς γραμμὰς τὴν τεθλιμμένην ἐκείνην ἱστορίαν τῆς Νιόβης, πρὸς ἣν παρομοιάζει τὴν τραγικὴν θέσιν τοῦ Πριάμου, ὅστις ἦλθεν ἰκέτης πρὸς τὸν φονέα τοῦ υἱοῦ του Ἑκτορος, διὰ νὰ παρακαλέσῃ αὐτὸν νὰ δώσῃ εἰς αὐτὸν τὸ σῶμα τοῦ υἱοῦ του, διὰ νὰ θάψῃ αὐτό.⁹⁰ Καὶ παρακαλεῖ αὐτόν, ἀφ' οὗ πλέον κατὰ διαταγὴν αὐτοῦ εἶχον προβῇ εἰς τὸν δέον-τα εὐτρεπισμὸν τοῦ νεκροῦ, ὥστε νὰ εἶναι ἔτοιμος διὰ τὴν κηδείαν, νὰ δοκιμάσῃ ὀλίγην τροφήν, προβάλλων ὡς παράδειγμα τὴν Νιόβην:

...Nūn δὲ μνησώμεθα δόρπου.

Καὶ γὰρ τ' ἡνύκομος Νιόβη ἐμνήσατο σίτου,

τῇ περ δώδεκα παῖδες ἐνὶ μεγάροισιν ὄλοντο,

ἕξ μὲν θυγατέρες, ἕξ δ' υἱέες ἡβώνοντες.⁹¹

89. Prop. II 20, 5-8.

90. Ὅμ., Ἰλ. Ω 602-617, A. Severyns, l.c., p. 11, 118.

91. Ὅμ., Ἰλ. Ω 602-604, A. Severyns, l.c., p. 11.

Ὁ περιηγητὴς Πανσανίας μετέβη εἰς τὸ Σίπυλον καὶ εἶδε τὸν τάφον τῆς Νιόβης. Ὅπως χαρακτηριστικῶς ἀναφέρει, ἐκ τοῦ πλησίον φαίνεται ἀπλῶς ὡς βράχος καὶ κρημνός, οὐδόλως δὲ παρέχει τὴν εἰκόνα ὄχι μόνον πενθύσης, ἀλλ' οὐδὲ καὶ γυναικὸς ἀπλῶς. Ὅταν ὁμως ἀπομακρυνθῇ κανεὶς ἀρκετά, τότε τὸ σχῆμα τοῦ βράχου ὁμοιάζει σαφῶς πρὸς γυναῖκα πενθοῦσαν καὶ κλαίουσαν.

Ὁ Καθηγητὴς καὶ Ἀκαδημαῖκός Κωνσταντῖνος Ῥωμαῖος, ὅστις παραθέτει τὴν περικοπὴν ταύτην τοῦ ἀρχαίου Περιηγητοῦ, εὐστόχως συγκρίνει τὸν μῦθον τῆς ἀπολιθωθείσης Νιόβης πρὸς ἀναλόγους νεο-ελληνικὰς παραδόσεις “γὰρ γυναῖκες, ποὺ ἔγιναν πέτρα”, ὅπως εἶναι ὁ βράχος τῆς Νάξου, ποὺ ὀνομάζουσι “Γυναικόπετρα” καὶ ἡ περίφημος Φλαντρὼ τῆς Σκιάθου, τὴν ὁποίαν ἀπηθανάτισεν εἰς τὸ ὥραϊον αὐτοῦ διήγημα “Τὸ ἀγνάντεμα” ὁ Ἀλέξανδρος Παπαδιαμάντης.⁹²

(ἔπεται συνέχεια)

92. Πανσ., I 21, 3, ἐκδ. Ν. Παπαχατζῆ, Ἀθήνα, 1994, σέλ. 302-303, 545, VIII 2, 7, ὅπου τὰ δάκρυα τῆς ἀπολιθωθείσης Νιόβης συνδέονται πρὸς τὴν ἐποχὴν τοῦ θέρους, Ἀλ. Παπαδιαμάντη, *Τὸ ἀγνάντεμα*, Ἄπαντα, ἐκδ. Ν. Δ. Τριανταφυλλοπούλου, τ. 3, σελ. 203-205, Κ. Ρωμαῖου, *Κοντὰ στὶς ρίζες*, 253-259, Ον., *Met.* VI 301-312, ἐδ. G. Lafaye, t. II, p. 12, Am. III 12, 31, Ἑρρ. Σκάσση, *Επὶ τῇ δισχιλιετηρίδι τοῦ Ὀβιδίου*, “Πλάτων” 10, 1958, 29.